

ALEKSANDRA VLATKOVIĆ

ODIJEVANJE I TEKSTILNO RUKOTVORSTVO PRIMORSKIH BUNJEVACA

Aleksandra Vlatković
Muzej Slavonije
HR 31000 Osijek

UDK: 391(497.5-3 Hrv. primorje)
Stručni članak
Ur.: 2003-12-15

Na temelju terenske građe obrađeno je odijevanje i tekstilno rukotvorstvo primorskih Bunjevaca. Analizirano je muško i žensko odijevanje, obuća, torbe, materijali za izradu odjeće, te ženski ručni rad. Autorica se osvrnula i na promjene u odijevanju.

Uvod

U ovom radu donosim pregled odijevanja i tekstilnog rukotvorstva primorskih Bunjevaca koji se temelji na podacima prikupljenim tijekom terenskih istraživanja provedenih u tri navrata tijekom godine 2003. u selima na području Senjskog bila: Sveti Križ, Tukanić, Lopci, Liskovac, Stolac, Alan, Rončević Dolac i Žukalj; te u selima na području Krivoga Puta:¹ Krivi Put, Matići, Lucići, Rusova Draga, Stanić Brig, Katići, Pavići, Pavelići, Šojatski Dolac, Gorica, Provoz, Veljun, Škopci i Mrzli Dol. Na istraživanje ove teme potaknula me slaba istraženost i manjkavost građe o odijevanju primorskih Bunjevaca. Služila sam se metodom intervjua. Sve sam razgovore s kazivačima pri povratku s terena transkribirala, a podatke o

¹ Prema upitnicama *Etnološkog atlasa* iz godine 1963. ispitivana su tri lokaliteta na području Krivoga Puta, ali nisu obuhvaćene teme 75-79 iz upitnice broj dva.

odijevanju iz tih razgovora razvrstala sam u radnu tablicu radi lakše usporedbe podataka i izrade teksta. Služila sam se upitnicom *Etnološkog atlasa* broj dva iz 1963. s poglavljem "Potanje upute za ispitivanje o pojedinim dijelovima odjeće" (*teme br. 76-79*) (str. 100). Teme iz te upitnice su sljedeće: 75. Odjeća i nošnja uopće (str. 97-99), 76. Muške i dječje košulje (101-106), 77. Muške gaće i hlače (107-110), 78. Ženska osnovna odjeća (111-119), te 79. Muška i ženska gornja odjeća (121-126). Upitnica se ubrzo pokazala predetaljnom za istraživanje teme odijevanja na ovom području, pa sam stoga oblikovala vlastitu upitnicu, koja je poglavito regionalna i sadrži lokalne nazive.² Upitnicu sam tijekom razgovora s kazivačima postupno proširivala. Na terenu sam razgovarala sa šezdeset i dva kazivača, a popis njihovih imena donosim na kraju ovoga rada. Većina kazivača bile su žene, iako sam detaljnije podatke i, čini mi se, više podataka dobila od muških kazivača. Treba reći da je s obzirom na broj kazivača količina podataka relativno mala jer su odjevni predmeti domaće proizvodnje za kazivače daleka prošlost koje se oni vrlo slabo sjećaju.

Istraživanja ove teme ometala je činjenica da se većina kazivača slabo sjeća "tradicijskog" načina odijevanja, te pojedinačnih odjevnih predmeta i naziva. Većina kazivača rođena je tridesetih godina 20. stoljeća, te se njihovi iskazi o tradicijskom odijevanju uglavnom temelje na kazivanjima koja su čuli od starijih generacija. Malo predmeta domaće proizvodnje sami su i upotrebljavali. Prikupljeni podatci odnose se na razdoblje od početka 20. stoljeća do četrdesetih godina 20. stoljeća. Poteškoću pri istraživanju predstavljala je činjenica što odjevne predmete, koji su očito u prvoj polovici 20. stoljeća činili sastavni dio tradicijskog odijevanja Bunjevaca na ovom području, kazivači ne doživljavaju kao vrijednu i specifičnu sastavnicu svoje kulture, odnosno ne doživljavaju to kao svoju nošnju. Često su kazivači isticali da su oni *narod bez nošnje*. Takvi pogledi većine kazivača na svoju vlastitu tradiciju, te unutar toga i odijevanje, otežavali su istraživanje. Intervju je, stoga, najbolje bilo započeti pitanjima o izradi *biljaca* i *šarenica*, o uzgajanju lana i konoplje, njihove obrade i izrade odjeće od tih sirovina. Kazivači bi se u većini slučajeva prisjećali kako su njihovi bake ili djedovi nosile takve donje košulje ili gaće, a zatim bi se postupno sjećali i hlača domaće proizvodnje kao i kaputa, suknji i drugih odjevnih predmeta. Jedan od uzroka takvom poimanju vlastitoga tradicijskog odijevanja mogao bi biti stalni doticaj i uspoređivanje s gradskom odjećom karakterističnom za Senj s jedne strane, te s bogato ukrašenim ličkim odjevnim predmetima s druge

² Upitnica je priložena na kraju rada.

strane. Uzrok su najvjerojatnije i mediji, tj. novine i televizija putem kojih dobivaju informacije o tradicijskom odijevanju u drugim krajevima Hrvatske. Tim putem grade svoju spoznaju o tome što je *nošnja*. *Narodnom nošnjom* smatraju bogate, slavonske varijante tradicijskog odijevanja. U usporedbi s takvom *nošnjom* njihova odjeća djeluje im preskromno.

Tijekom razgovora kazivači su se najčešće služili terminom odijevanje. Zbog navedenih razloga u tekstu se kao tehnički termini upotrebljavaju *odijevanje* ili *odjeća domaće proizvodnje*.

Kao izvor podataka o temi odijevanja i rukotvorstva na ovom području poslužile su i malobrojne fotografije. Izbor fotografija na kojima je prikazano odijevanje, ograničila sam na fotografije iz razdoblja od 1900., do Prvoga svjetskoga rata, dokad su se još intenzivno nosili odjevni predmeti domaće proizvodnje. Tri fotografije sa šturim podacima o prikazanim osobama, odjevenim u tradicijsku odjeću, pronašla sam u fotoarhivu Gradskog muzeja Senj. Te fotografije datirane su u razdoblje oko 1900. i time predstavljaju najstariji upotrijebljeni izvor podataka o temi odijevanja. Iz tog razloga, u poglavljima o ženskom i muškom odijevanju opise tih fotografija, odnosno odjeće ljudi prikazanih na fotografijama, iznosim prije grade s terena. Navedene fotografije nisam bila u mogućnosti dati na uvid kazivačima jer sam ih dobila nakon terenskih istraživanja, pa će biti potrebno u sljedećim istraživanjima na terenu provjeriti i nadopuniti podatke o fotografijama. Fotografije koje sam dobila na uvid od kazivača, najčešće su bile novijeg datuma (iz druge polovice 20. stoljeća), a na njima je zastupljena kupovna odjeća koja prati modu toga vremena. U daljnja istraživanja trebale bi se uključiti i te fotografije. U rad je uključena jedna fotografija iz privatnog vlasništva, iz 1971., a prikazuje ženu koja prede domaću vunu.

Temom odijevanja primorskih Bunjevaca, koliko mi je do sada poznato, detaljnije se bavila jedino Marijana Gušić u članku "Odjeća Senjskih Uskoka i Bunjevaca". Podatke iz tog članka nisam uspoređivala s podacima koje sam pronašla na terenu ponajprije zato što autorica ne navodi lokalitete koje je istraživala, kao što u tekstu ne navodi ni lokalitete na kojima je određenu pojavu zatekla.

U radu u odvojenim poglavljima iznosim podatke prikupljene terenskim istraživanjima o materijalima za izradu odjeće, zatim o muškoj i ženskoj odjeći, obući, uporabnom tekstilu i ženskom ručnom radu (pletenje, vezenje, kukičanje i sl.) te pojavi kupovne odjeće, odnosno podatke o tome kada je posljednji put netko nosio odjevne predmete domaće proizvodnje, je li to ta osoba nosila na blagdan ili svakodnevno.

Osvrt na članak autorice Marijane Gušić

Odijevanjem primorskih Bunjevaca do sada se bavila jedino Marijana Gušić u svom radu "Odjeća Senjskih Uskoka i Bunjevaca".³ Članak u stvari predstavlja rekonstrukciju nošnje za izložbenu postavu u Nehaj-gradu, unutar koje je autorica teksta bunjevačku nošnju imala namjeru prikazati kroz četiri lika: seljaka kamenara u radnoj odjeći, mladog Bunjevca u nedjeljnom odijelu, mladu udatu ženu u ruhu za polazak u crkvu i djevojku u ruhu za izlazak u grad. Prema podacima iznesenim u tekstu, namjera autorice bila je da u muzejskom postavu prikaže "nošnju senjskih Bunjevaca tako kako je postojala krajem prošlog stoljeća".⁴ Pri rekonstrukciji bunjevačke nošnje, autorici je problem predstavljala činjenica da je nošnja ovog područja vrlo rano počela nestajati iz svakodnevne uporabe, a zamjenjivali su ju kupovni odjevni predmeti.

Kao glavni izvor za rekonstrukciju bunjevačke nošnje autorici su poslužile četiri ilustracije u djelu *Das was verschwindet* autora J. L. Salvatora, koje je izdano u Leipzigu 1905. U navedenoj knjizi nalaze se ilustracije koje su "po izvornim obojenim crtežima pisca i fotografijama Dr. Antoni Vives – a i pod nadzorom autora" napravili slikari Franz Bohumil Doubek, Paul Joanowits, Emil Lauffer, Peter Maixner, Guido Manes.⁵ Uz slike u knjizi postoje i opisi koji ne spominju da je na ilustracijama riječ o Bunjercima, navodi se tek da prikazuju ljude iz okolice Senja, što u daljnjem tekstu svog rada navodi i M. Gušić, zaključujući pritom da je riječ o nošnji senjskih Bunjevaca.⁶ Podatke vidljive s ilustracija autorica je nadopunila podacima, odnosno spomenima koje je tada još mogla zabilježiti u okolici Senja, te s analogijama iz Like i sjeverne Dalmacije "jer seljačka nošnja senjskih Bunjevaca, u prvom redu ženska, veoma je srodna nošnjama u svom zaleđu."⁷ Čini se ipak da se najviše oslanja na navedene četiri ilustracije, a poznato je da se starije slikane izvore treba upotrijebiti s puno opreza.

Podatke koje autorica teksta donosi u svom radu, nisam komparirala s podacima koje sam prikupila tijekom terenskih istraživanja na području Senjskog bila i Krivoga Puta, ponajprije zato što autorica ne navodi na koje se točno lokalitete odnose podatci u tekstu. Vrlo malo podataka o dijelovima nošnje koje autorica donosi poklapaju se s podacima koje sam prikupila na terenu, kao što se poklapa i vrlo mali broj lokalnih naziva, stoga ću se u zaključku radi usporedbe podataka još jednom osvrnuti na članak M. Gušić.

³ M. GUŠIĆ, 1984, 73-116.

⁴ M. GUŠIĆ, 1984, 98.

⁵ L.J. KRMPOTIĆ, 1998, 255.

⁶ M. GUŠIĆ, 1984, 98.

⁷ M. GUŠIĆ, 1984, 98.

Sl. 1. Milka Biondić prede vunu na Alanu, nepoznati fotograf, oko 1970. godine

Sirovine za izradu odjevnih predmeta

Vuna

Tijekom prve polovice 20. stoljeća na području Senjskog bila i Krivoga Puta najviše odjevnih predmeta izrađivalo se od vune.

Vunu bi prvo ostrigli, zatim ju nekoliko puta dobro oprali u vodi, te podijelili ovčju i janječju vunu. Janječja vuna bila je mekša, te se upotrebljavala za izradu *finijih* odjevnih predmeta, za bolju i svečaniju odjeću. Ovčja vuna je grublja, te se upotrebljavala za izradu odjevnih predmeta kao i za izradu *šarenica* (prekrivač za krevete i zid), *biljaca* (vuneni pokrivač) i sličnih predmeta. Zatim bi se okupili na prelima, gdje su vunu čupali i vlačili. Žene su vunu čupale rukama, a sjedeći na zemlji naizmjenice su vlačile vunu na *gargaše* (češljeve). Zatim se vuna smotala u *kudilju* (smotuljak). Vunu su zatim preli i motali u klupka ukoliko ju nisu nosili na bojanje. Ako su vunu nosili bojati, motali su ju na *raškove* (štap visine oko 1 metar koji na jednom kraju ima

horizontalnu daščicu, a na drugom prirodnu rašlju). Na fotografiji Milke Biondić iz Alana može se vidjeti Milka Biondić sedamdesetih godina 20. stoljeća kako sjedi i prede vunu (Sl. 1).⁸

Vuna se uglavnom plela, te se upotrebljavala za izradu odjevnih predmeta poput *maja* (muški i ženski pleteni džemperi s rukavima), *pulovera* (muški džemperi bez rukava), *bušta* (ženski džemperi bez rukava), čarapa, šlapa, šalova, rukavica, *manica* (odjevni predmet za muškarce sličan rukavicama), *štrimfi* ili *natikača* (odjevni predmet za muškarce sličan čarapama) i slično. Na području Senjskog bila ljudi su izrađivali i odjevne predmete od tkane vune, poput *brvenaka* (hlače), *ćurka* (kraći kaput), *ćerme* (prsluk). Vunu su bojali, *strojili* kako navode u Sv. Križu i Tukanićima ili, prema podatcima za Rončević Dolac i Žukalj, *mastili*. Vunu su *strojili* i *mastili* kupovnim bojama, *karticama*, ali sjećaju se da se vuna bojala i orahovim lišćem i korom, *tabakom* (duhanom), jasenovom korom i *rušvicom* (vrsta biljke, grm) iako se nitko od kazivača ne sjeća samog postupka i recepta.

Lan i konoplja

Od lana i konoplje izrađivale su se ženske donje košulje, muške donje gaće, plahte, posteljina i ručnici. U selima ovog područja uzgajali su lan i konoplju, ali nisu sami tkali. Vunu, lan i konoplju žene su nosile tkati u Liku, k pravoslavkama, *Vla'injama*. Žene na području Senjskog bila sirovinu za tkanje najčešće su odnosile u Vratnik, Brinje i Brlog, a žene na području Krivoga Puta, osim u ova mjesta, još i u Otočac, Prokike, Ritavac, Grabovu Lokvu, Brlog i Krasno. Žene koje su se bavile tkanjem na području samog Senjskog bila i Krivog Puta Ličanke su, a ne primorske Bunjevke. Vještinom tkanja ovladale su u roditeljskom domu, prije udaje. Otkanu su vunu nadalje nosili na vodu u Švicu, na Gacku na *valjanje*. Usluge *valjanja* i tkanja plaćali su isključivo novcem, jer je Lika po svemu bila bogatije područje od onoga na kojem su živjeli primorski Bunjevci.

Koža

Koža je, uz vunu, lan i konoplju, bila vrlo važan materijal za izradu odjevnih predmeta na ovom području. Sirovu kožu su prerađivali za daljnju upotrebu strojenjem na više načina. Na području Senjskog bila kožu su *strojili* u moru. U Sv. Križu kazivači su rekli da je te kože *strojila* jedna ženska osoba

⁸ Fotografija je na terenu poklonjena autorici teksta, koja je fotografiju darovala Gradskom muzeju Senj.

posebno vješta u obavljanu ove zadaće, a živjela je *dolje kod mora*.⁹ U Rončević Dolcu kožu su sa solju strojili *posebni ljudi*, koji su se time bavili poluprofesionalno, a plaćalo im se novcem,¹⁰ dok su u Žuklju kožu *strojili* ukućani. U Tukanićima je kožu *strojio* tko je god u tome bio vještiji, i to kod kuće kukuruznim brašnom i *olumom* (kazivači su rekli da je *olum* vrsta kamena), kao i u Krivom Putu, Stanić Brigu i Mrzlom Dolu, s tom razlikom da su u ovim mjestima umjesto *oluma* upotrebljavali sol i kukuruzno brašno. O samom postupku štavljenja kože kazivači mi nisu znali puno više reći.

Od tako obrađene kože izrađivali su *kožune* (kožni ogrtač) i *šubare* (pokrivalo za glavu od kože).

Ženska odjeća

Ženska odjeća u selima ovog područja sastojala se od donje košulje i podsuknje za koju je zabilježen naziv *vriz* (Sveti Križ, Stolac, Alan, Liskovac, Matići, Krivi Put, Katići, Pavelići, Veljun). Preko toga žene su nosile haljinu za koju su zabilježeni nazivi *flajda*, *alja* ili *kiklja* (Tukanići). Umjesto haljine mogla se nositi i suknja, *vriz* (Matići, Pavići), *fuštan* (Matići), *kiklja* (Lucići, Mrzli Dol). Preko suknje ili haljine nosile su pregaču, *zaslon* ili *vriz* (Krivi Put, Mrzli Dol). Za zimu su žene plele *maje*, džempere s rukavima ili *bušte*, džempere bez rukava, a preko ramena prebacile bi *plet*, kvadratnu maramu. Čarape su mogle biti kratke, do gležnja, *sokne*, *suknje* (Mrzli Dol) ili *soknje* (Pavelići). Za čarape visine do koljena ili nešto ispod koljena zabilježeni su nazivi *potkoljenice* (sela Senjskog bila), *potkoljenke* ili *potkolenke* (Krivi Put, Lucići, Pavelići, Veljun), te *dokoljenke* ili *dokolenke* (Krivi Put, Rusova Draga, Stanić Brig, Mrzli Dol, Pavići). Zabilježena je uporaba i čarapa koje su sezale preko koljena, a nazivali su ih podjednako i *čarape* i *duge čarape* i *lače*.

Ženska odjeća na fotografijama

Najstariji iskorišteni izvor podataka u ovom radu su fotografije iz razdoblja oko 1900., te ih zato donosim prije građe s terena.

Žensko tradicijsko odijevanje prikazano je na dvije fotografije. Na obje fotografije snimljeni su članovi obitelji Margeta iz Žuklja u Senjskoj Dragi ispred kuće Krajač oko 1900.¹¹ Obje su fotografije snimljene najvjerojatnije u istom vremenskom razdoblju jer se na njima podudaraju okoliš i izgled osoba.

⁹ Kazivači nisu znali iz kojeg je sela točno bila.

¹⁰ Trebalo bi dodatno ispitati u kojim selima su živjeli ti ljudi.

¹¹ Prema podatcima uz fotografiju koji se nalaze u Gradskom muzeju Senj.

Na fotografijama žena na sebi ima obučenu bijelu pletenu *maju* na kopčanje, dužine do struka. Rubovi ukrasno završavaju nizom rombova. Ispod *maje* nazire se bijela košulja. Suknja je također svijetla, vjerojatno bijela. Pregača je višebojna, ukrašena nizom motiva koji se na fotografiji slabo vide, a organizirani su unutar niza horizontalnih pruga. S tri strane pregača je obrubljena relativno dugim i gustim resama. Uz sebe ima torbu na dvije *uprtice*, bez resa i ukrašenu horizontalnim prugama različitih boja (Sl. 3).

Na drugoj fotografiji ista ta žena snimljena je tako da se lijepo može vidjeti na koji je način vezala rubac. Žena na fotografiji ima kosu ispletenu u dvije pletenice podignute na potiljak. Nošenje marame nije bilo obvezno, kao što nije postojalo pravilo koje je određivalo da se marama veže na neki određeni način. Također ni frizura žene, prema podatcima s terena, nije bila specifična za određeno razdoblje u životu žene ili sl.

Ženska donja odjeća

Ženska donja košulja bila je sašivena od lanenog, konopljinog ili kupovnog platna. Donji dio košulje, *krilo*, bio je izrađen od domaćeg platna jer se nije vidio ispod gornje odjeće. Gornji dio košulje, *oplećak*, izrađen je od tvorničkoga bijelog platna koje je finije od domaćeg jer je taj dio donje košulje onaj koji se vidi. U većini mjesta na području Senjskog bila donja košulja bila je krojena s vratnim izrezom *u kocku* (četvrtasti vratni izrez) i mogla je biti bez rukava, odnosno s naramenicama. Pojava takve varijante donje košulje s naramenicama na području Krivoga Puta potvrđena je samo u selima Krivi Put i Stanić Brig. Košulja s kratkim ili dugim rukavima predstavljala je češću varijantu u selima na području Krivoga Puta, dok se u selima Senjskog bila ova inačica pojavljuje podjednako često kao i ona s naramenicama. Donja košulja sezala je do ruba haljine, a bolje su košulje na donjem rubu mogle biti ukrašene *štikanjem* (vezom) ili kupovnom čipkom koja bi izvirivala ispod haljine. U Krivom Putu, Stanić Brigu, Katićima i Škopcima donja košulja sezala je do ispod koljena i njezin se završetak nije nazirao ispod haljine, te nije imala dekoraciju. Donje košulje koje su duge koliko i suknja, nosile su se bez podsuknje, a preko kraćih donjih košulja, do koljena, nosile su se podsuknje. *Vriz*, podsuknja mogla je biti izrađena od lanenog platna ili od kupovnog materijala. Podsuknja je na završnom rubu bila ukrašena čipkom koja se vidjela ispod suknje. U visini koljena i bokova *vriz* je imao po jedan horizontalni nabor kao ukras koji su u Krivom Putu nazivali *rapica*, a u Lucićima *tajičica*. Prema riječima kazivačice Mare Tomljanović iz Krivog Puta *vriz* koji se nosio svakodnevno, nazivao se *šari vriz* i bio je sašiven od kupovnog materijala, a

svečani, za koji kazivači nisu znali poseban naziv, bio je sašiven od bijelog platna. Treba reći da je podsuknja, kao i naziv za nju *vriz*, poznata na svim istraženim lokalitetima i vjerojatno se ranije nosila uz obje varijante donje košulje. Pitanje je, dakle, koja je od te dvije varijante ženske donje košulje vremenski starija, odnosno jesu li se obje varijante upotrebljavale u istom razdoblju ili je jedna starija od druge. Kraća varijanta košulje nije potvrđena na području Senjskog bila, već u nekoliko sela na području Krivoga Puta, te se možda ipak radi o razlikama u prostornoj rasprostranjenosti pojedine varijante, a ne o preslojavanju jedne varijante drugom tijekom vremena.

Ženska gornja odjeća

Preko donjih košulja žene su nosile haljine ili suknje. Haljine su bile sašivene od kupovnog materijala koji su nabavljali u dućanima u Senju. Kupovni materijal bio je tamnije boje s različitim, relativno sitnim uzorcima, najčešće cvijetnim. Haljine su bile s rukavima ili bez njih, a kopčale su se s prednje strane. U selima Krivoga Puta kazivači nisu naveli poseban naziv za takve haljine, dok je na području Senjskog bila za takve haljine zabilježen izraz *flajda* ili *alja*. U Svetom Križu pojam *flajda* odnosio se na haljinu s rukavima, dok u Žuklju *flajda* nema rukave i kopča se cijelom dužinom s prednje strane. U Žuklju su uz *flajdu* kazivači spomenuli i *alju*, haljinu poput *flajde* koja se kopčala samo na prsima. Prema podatku za Tukaniće "stare" su žene, sjeća se kazivač iz djetinjstva, takve haljine od kupovnog materijala koje se kopčaju na prsima, s rukavima ili bez njih, zvale *kiklja*.

Osim haljina žene su nosile dugačke suknje sašivene od kupovnog materijala. Prema kazivanjima iz Žuklja, Lopaca i iz Liskovca žene su plele suknje od vune. Pletene suknje potvrđene su i u Matićima, gdje je zabilježena razlika između *vriza*, pletene uže suknje, i *fuštana*, široke *namreskane* (namreškane) suknje *od robe*, odnosno od kupovnog materijala. U Krivom Putu suknje su izrađivane i od tkane vune. Naziv *kiklja* zabilježen je u Lucićima, a odnosi se na suknju izrađenu od kupovnog materijala, dok u Mrzlom Dolu *kiklje* podrazumijevaju inačice od lana i konoplje. U Pavićima se za suknju upotrebljava naziv *vriz*. I haljine i suknje šivale su priučene seoske *šnajderice*¹² koje su se time bavile poluprofesionalno. Prema tim podacima može se pretpostaviti da se stariji izraz za suknje od domaćeg otkanog materijala prenio na suknje od kupovnog materijala.

Preko haljina i suknji žene su nosile pregače od kupovnog materijala. Jedna od funkcija pregače, kako su naglasili kazivači iz Svetoga Križa ističući

¹² Od njemačkog *Schneider* što znači *krojač* (B. KLAJČ, 1986, 1300).

siromaštvo, bila je i prikrivanje istrošenosti stare suknje. U selima na području Senjskog bila i Krivoga Puta pregaču nazivaju *zaslon*, a u lokalitetima Krivi Put i Mrzli Dol za pregaču su upotrebljavali naziv *vriz*. U Pavićima se naziv *vriz* upotrebljavao za suknju.

Zimi žene nisu nosile kapute, nego pletene *maje* od domaće vune. Naziv *maje*, na području Senjskog bila i Krivoga Puta, zabilježen je za pletene džempere s rukavima, koji su najčešće bili neukrašeni. Ženski džemper bez rukava nazivali su se *bušti* i bili su, kao i *maje*, većinom neukrašeni. Iznimku predstavlja kazivanje Mile Prpića iz Mrzlog Dola prema kojemu su žene kadšto vezle cvijet na prsima u drugoj boji, i to najčešće *s live strane di je srce, kao ljubav, kao da će imat momka, da će se zaljubiti*. I *bušti* i *maje* mogli su biti zatvoreni i na kopčanje. Pleli su se od vune kakvu je tko imao, dok je u Žuklju, Krivom Putu, Gorici, Veljuni i Škopcima potvrđeno da su se *maje* i *bušti* pleli vunom sive boje. *Maje* i *bušti* mogli su biti ukrašeni drugim bodom poput pletenice, mogao im je rub biti *priduplan* (porubljen) ili su mogli imati opletenu *striku* (prugu) u drugoj boji na rubovima. Ženske *maje* i *bušti* imale su vratni izrez u obliku slova V i to je bila njihova osnovna razlika u odnosu na muške *maje* i *pulovere*.

Žene su zimi nosile *plet*, kvadratnu maramu koju su prebacivale preko glave i leđa te prekrizile na prsima. Prema podacima za Sveti Križ *plet* je bio od tkane vune, a u Tukanićima ga je oplela svaka žena za sebe.

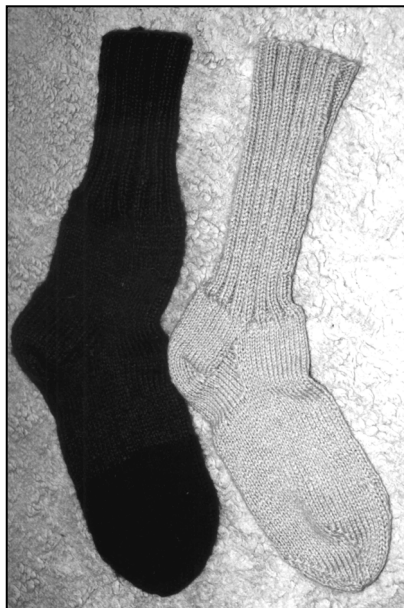
Pojas, *kanicu*, u većini mjesta na ovom području nisu poznavali kao sastavni dio ženske nošnje, ni kao estetski ni kao funkcionalni element. *Kanicu* je spomenula jedino kazivačica Đura Biondić iz Liskovca, koja se sjeća da su ju u Liskovcu još nakon Drugoga svjetskoga rata nosile tri starije žene, a sve su tri rodom bile iz Senjske Drage.

Ženske čarape

Žene su od vune za zimu sebi plele čarape, koje su mogle biti kratke, do koljena, ili preko koljena. Kratke čarape zvali su na cijelom ovom području *sokne*, osim u Mrzлом Dolu, gdje je potvrđen naziv *suknje*, te u Pavićima *soknje*.

Čarape do koljena nazivale su se *potkoljenice* u svim selima Senjskoga bila, dok je na području Krivoga Puta u selima Krivi Put, Lucići, Pavići i Veljun zabilježen izraz *potkoljenke* ili *potkolenke*. Nadalje, u Krivom Putu, Rusovoj Dragi, Stanić Brigu, Mrzлом Dolu i Pavićima takve su čarape nazivali *dokoljenke* ili *dokolenke*. Čarape do koljena na vrhu su mogle imati provučenu tračicu s kitama na krajevima, i to je u većini slučajeva predstavljalo njihovu svečaniju inačicu.

Sl. 2. Par muških i ženskih pletenih čarapa iz Katića, snimio Augustin Perić, lipanj 2003.

Žene su plele i čarape do iznad koljena koje su na vrhu imale provučenu gumu, a bile su namijenjene uglavnom starijim ženama. Nazivali su ih jednostavno *čarape*, *duge čarape* ili *lače*. Takve čarape nisu bile poznate jedino kazivačima u Mrzлом Dolu i Škopcima.

Prema kazivanju iz Rusove Drage, Pavića, Pavelića, Gorice, Provoza i Škopaca čarape su se plele poglavito od bijele vune, s druge strane u Stanić Brigu i Veljunu zabilježeno je da su ženske čarape bile opletene od vune sive ili crne boje. U Krivom Putu, Katićima, Mrzлом Dolu, Veljunu i Gorici od sive i crne vune uglavnom su se izrađivale čarape namijenjene starijim ljudima, te radna varijanta, a razlog je što se čarape tamne boje manje prljaju.

Muške i ženske čarape razlikovale su se po veličini i bodu, odnosno načinu pletenja. Ženske čarape plele su se tako da im je stopalo *glat*¹³ (opletano kombiniranjem jedne prave i jedne krive očice), a od zgloba do kraja čarape kombinirale su se dvije ili više pravih očica s isto toliko krivih očica. Razlika između muških i ženskih čarapa jasno se može vidjeti na fotografiji snimljenoj u Katićima, u obitelji Rilac. Na fotografiji su prikazane muške čarape smeđe boje i ženske čarape svijetloplave boje. Oba para čarapa prikazanih na fotografiji plela je Dragica Rilac od *vunice* (kupovne vune) (Sl. 2).

¹³ Od njemačkog *glatt*, što znači *gladak, ravan, bez nabora* (B. KLAJČ, 1986, 487).

*
* *

Usporede li se podatci s terena i pronađene fotografije iz Gradskog muzeja Senj, za koje se može pretpostaviti da prikazuju tradicijsko odijevanje, može se vidjeti kolika je podudarnost između tih dvaju izvora podataka. Na fotografijama se jasno prepoznaju dijelovi odjeće koje su kazivači na terenu spominjali, poput *maje*, pletene ili tkane suknje od vune, te torbe s dvije naramenice koja nije ukrašena kitama. Na fotografiji je prikazana šarena pregača od vune s dugačkim resama, ali na terenu nisam naišla na sjećanje o takvoj pregači. Također se na fotografiji slabo nazire ženski pojas, ali na istraženom području *kanicu*, ženski *pas*, spomenula je jedino Đura Biondić iz Liskovca. Kada bi se ove fotografije pokazale kazivačima, saznalo bi se više podataka o odijevanju, ali i o osobama s ovih fotografija. Tada bi se možda potvrdilo postojanje vunene pregače i pojasa, ili bi se pokazalo da žena s fotografije nosi pregaču i pojas jer je Ličanka. Za takve zaključke potrebno je provesti daljnja istraživanja.

Sl. 3. Margete iz Žuklja snimljeni u Mlinici (Senjska Draga) ispred kuće Krajač, nepoznati fotograf, oko godine 1900.

Muška odjeća

Muška odjeća sastojala se od *svitica*, donjih gaća preko kojih su se nosile hlače od vune, *brvenake* (sela Senjskoga bila) ili od kupovnog materijala, *rajtoze* ili *rajt hlače* (sela na području Krivoga Puta). Kaput, *ćurak*, je dužine do bokova, a zabilježena je pojava i dužega kaputa, *kobanice* (Matići, Mrzli Dol). Ispod kaputa nosili su prsluk, *jačermu* ili *ćermu*. Za zimu su žene muškarcima plele *maje*, džempere s rukavima, *pulovere*, džempere bez rukava, te čarape. Plele su također i odjevni predmet poput nogavica koji se nosio preko hlača, a sezao je od gležnja do koljena, za koji su zabilježeni nazivi *natikače* (sela Senjakog bila, Lucići), *štrimfe* (sela Krivoga Puta), *nakoljenice* (Škopci), te *štumfarice* (Veljun). Odjevni predmet sličan prethodnome, ali za ruke, nazivali su *manice* (sela Senjskog bila, Matići, Krivi Put), *zašaknjače* (Krivi Put, Matići, Mrzli Dol, Pavići, Veljun), te *narukvice* (Gorica, Krivi Put). Od kože su na gotovo cijelom ovom području izrađivani *kožuni* i *šubare*. Jedino u selima Lucići, Serdari, Veljun i Škopci nije zabilježena uporaba *kožuna*.

Sl. 4. Margete iz Žuklja snimljeni u Mlinici (Senjska Draga) ispred kuće Krajač, nepoznati fotograf, oko godine 1900.

Muška odjeća na fotografijama

Tri fotografije pronađene u Gradskom muzeju Senj prikazuju muškarce za koje se može pretpostaviti da na sebi imaju dijelove tradicijske odjeće. Na dvije fotografije prikazan je Margeta iz Žuklja snimljen u Senjskoj Dragi oko 1900. Obučen je u bijelu platnenu košulju s našivenim okovratnikom i prorezom na prsima. Košulja je malo širih rukava nabranih u zglobu, gdje završavaju našivenom orukvicom. Košulja nije uvučena u hlače i u struku je stegnuta pojasom. Platnene hlače, bijele boje, malo su širih nogavica. I košulja i hlače su neukrašeni. Preko košulje ima prsluk s okovratnikom, tamnije boje. Na fotografiji se vrlo slabo vidi kakav tip obuće nosi. Na glavi ima šubaru tipičnu za ovo područje, a na jednoj od fotografija jasno se vidi kako je šubara bila utisnuta (Sl. 4). Nosi torbu na dvije *uprtice*, čini se bez kita, prošaranu horizontalnim prugama. Uz sebe ima i štap sa zakrivljenom drškom (Sl. 3 i 4). Uz Margete iz Žuklja na jednoj fotografiji prikazan je još jedan muškarac o čijem identitetu nema zabilježenih podataka. Muškarac na sebi ima kaput dug do bokova, ispod kojeg se nazire košulja te hlače. Pitanje je jesu li odjevni predmeti domaće proizvodnje ili su već tad to bili kupovni. Kaput i hlače su tamni, sva je odjeća u dosta lošem stanju, isparana. Bos je, a na glavi ima kupovnu kapu s malim šiltom (Sl. 4). Fotografijama se treba služiti s dozom opreza, jer su ljudi često pri fotografiranju namještali scene, te se oblačili u skladu sa situacijom, vrlo često da bi pokazali svoju važnost. Tako je pitanje je li se to dogodilo i na ovoj fotografiji gdje je jedan čovjek prikazan obučen u urednu seljačku odjeću, a drugi je u istrošenom odijelu i bos. Osim toga i scena je čudna, muškarac i žena uredno obučeni sasvim su mirni. Muškarac izgleda ponosno, žena pomalo spuštene glave, dok im čovjek u istrošenom odijelu upućuje gestu rukom.

Na idućoj fotografiji prikazan je Mile Lopac *Perdas* iz Senjske Drage, iz sela Lopci. Na sebi ima *ćurak* tamne boje, koji je, čini se domaće proizvodnje. *Ćurak* ima našiveni okovratnik, svi su mu rubovi naglašeni prošivom, a na rukavima ima *striku* svjetlije boje. Ispod *ćurka* nazire se svijetla košulja s okovratnikom i prorezom na prsima. *Brvenake* su od istog materijala kao i *ćurak*, te nemaju nikakav ukras. Preko nogavica *brvenaka* ima navučene *natikače*, *štrimfe* visine do pola listova, a ukrašene su rupičastim bodom. Na nogama, po svemu sudeći, ima kožne opanke, a na glavi šubaru crne vune (Sl. 5).

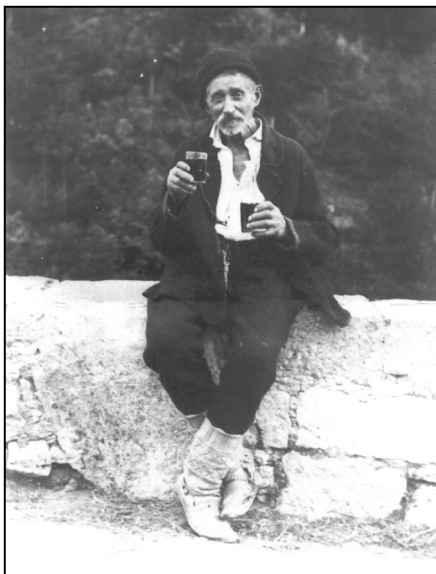
Muška donja odjeća

Muške donje gaće šivane su od lanenog platna, flanela, *buštana* ili kupovnog materijala, a nazivale su se *svitice*. Taj se naziv zadržao do danas, a

odnosi se općenito na duge muške gaće. U selima Senjskog bila krojene su s malo *širim turom*, a u struku su se stezale *uvlačnjakom* ili *svitnjakom* (trakicom provučenom u pojasu).

Muška gornja odjeća

Muške hlače izgledom su podsjećale na oficirske, vojničke hlače, jer su gore bile široke, a od koljena dolje uske. Na području Senjskog bila za takve hlače zabilježen je naziv *brvenake*. *Brvenake* su bile izrađene od tkane vune, najčešće sive, vrlo debele teksture. U selima na području Krivoga Puta muške hlače nazivale su se *rajtoze* ili *rajt hlače*.¹⁴ Prema sjećanju većine kazivača izrađivane su od kupovnog materijala. No u Matićima, Krivom Putu, Rusovoj Dragi, Katićima i Veljunu sjećaju se i starije varijante hlača šivanih od tkane vune. U Veljunu su takve hlače od tkane vune izrađivali za ljude koji su *kirijali* (prodavali drva). Jedino je kazivač Mile Prpić u Mrzlom Dolu naveo da su te hlače izrađivali od tkanoga lana i konoplje jer *najviše se radilo za moću (hladnoću) od konoplje, od lana... za hladnoću i kad je vlažno vrime... a vuna ovčja ona više pušta vodu*. Prema kazivanjima ljudi s ovog područja ni *brvenake* ni *rajtoze* nisu imale dekorativnih elemenata.

Sl. 5. Mile Lopac *Perdas* iz Senjske Drage, nepoznati fotograf i vrijeme snimanja

¹⁴ Od njemačkog *Reithose* što znači hlače za jahanje, *ozgo široke, a uz koljena i listove usko priljubljene* (B. KLAIĆ, 1986, 1129).

U selima Senjskog bila i Krivoga Puta muškarci su zimi nosili kraći kaput, dužine do bokova, koji su nazivali *ćurak*. Taj se izraz zadržao do danas te označava svaki kraći kaput ili gornji dio muškog odijela. *Ćurak* je, kao i *brvenake*, bio izrađen od tkane vune ili od lana i konoplje. Uglavnom je bio siv ili crn i nije bio ukrašavan. Prema podatku iz Žuklja *ćurak* su znali ukrasiti natpisom ili rožicom od konca. U Rončević Dolcu zabilježeno je da su u *ćurak* znali ušivati janjeću kožu da bolje grije. U Matićima i Mrzlom Dolu potvrđena je i uporaba *kobanica*, dugačkih kaputa od vune ili štofa.

U svim selima ovog područja ispod *ćurka* muškarci su nosili *jačermu* ili *ćermu*, prsluk, koji je sašiven od istog materijala kao i *brvenake* i *ćurak*. Uglavnom je bio bez ukrasa. No, u Žuklju je zabilježeno da se kadšto prsluk ukrašavao na prsima vunanim rožicama. Naziv *ćerma*, *jačerma* ljudi su zadržali i danas, te tako nazivaju prsluk koji je sastavni dio kupovnoga muškog odijela.

Vunu za izradu *brvenaka*, *ćurka* i *ćerme* nosili su tkati u Liku ili su ih kupovali kao gotove proizvode u Lici.

Muškarci su odijevali pletene džempere bez rukava koje su nazivali *puloveri* kao i džempere s rukavima koje su nazivali *maje*. I *puloveri* i *maje* mogli su biti zatvoreni i na kopčanje. U većini mjesta pleli su ih od vune kakvu je tko imao. U Svetom Križu, Lopcima, Liskovcu, Žuklju, Stolcu i Alanu zabilježeno je da je pretežno riječ o sivoj vuni, a prema podacima za Krivi Put, Goricu, Veljun i Škopce, muške su se *maje* plele većinom od bijele vune. Nisu ih posebno ukrašavali. Varijacije su se postizale kombiniranjem različitih bodova, priduplanim rubovima ili opletanjem rubova strikom u boji. Razlika između muških i ženskih *maja* najviše se vidi u njihovoj veličini i obliku vratnog izreza. Muške *maje* i *puloveri* imali su izrez *u srce* (polukružan).

Za zimu, žene su muškarcima plele *manice*.¹⁵ *Manice* su pletivo poput rukava koje se navlačilo na ruku preko *maje*, a sezale su od šake do lakta. Naziv *manice* upotrebljavao se na cijelom području Senjskog bila, a naveli su ga i kazivači u Matićima i Krivom Putu. U Krivom Putu, Matićima, Mrzlom Dolu, Pavićima i Veljunu upotrebljavali su naziv *zašaknjače*, a u Gorici i Krivom Putu *narukvice*. *Manice*, *zašaknjače*, *narukvice* najčešće su bile jednoboje, ali su mogle biti ukrašene *strikama*. Prema navodu iz Žuklja boja i broj tih ukrasa odavali su pripadnost određenoj dobnoj skupini. Tako je *manica* za starijeg muškarca imala upletenu zelenu *striku*, a za mlađeg tri *strike* – crvenu, bijelu i plavu.

¹⁵ Od talijanskog *mano* što znači *ruka* (B. KLAJIĆ, 1986, 842, 844).

Muške čarape

Svim je lokalitetima zajedničko poznavanje muških čarapa do koljena. Jedino je u Pavićima i Škopcima potvrđeno da su se muške čarape plele do pola lista. Muške čarape pretežno su se izrađivale od bijele vune. Razlika između muških i ženskih čarapa bila je u veličini i bodu. Tako su muške čarape imale pravim očicama opleteno stopalo i desetak centimetara od zgloba noge naviše, a dalje, do vrha čarape kombinirale su dvije ili više krivih s isto toliko pravih očica. Na jednoj od snimljenih fotografija jasno se vidi kako su izgledale muške čarape. Na fotografiji su prikazane muške čarape opletene od smeđe *vunice* koje je oplela Dragica Tomljanović *Rilčeva* (Sl. 2).

Zimi su muškarci nosili opleten odjevni predmet poput nogavice koji se nosio preko hlača, a sezao je od gležnja do koljena ili preko koljena. U lokalitetima Senjskog bila taj su odjevni predmet nazivali *natikače*, dok su ga u većini sela na području Krivoga Puta nazivali *štrimfe*,¹⁶ a izraz *natikače* potvrđen je na ovom području samo u Lucićima. U Škopcima ih zovu *nakoljenice*. Prema kazivanju iz Veljuna jedna od lokalnih varijanta naziva je *štumfarice*.¹⁷ *Natikače* su na području Senjskog bile bile ukrašene prugama u nekoliko boja, dok su u selima podno Kapele *štrimfe* bile jednoboje, a pri vrhu mogle su imati upletenu *striku*, te su se znale *privratiti* (podvrnuti) ako su bile opletene preko koljena. Namjena *štrimfi*, odnosno *natikača*, bila je zaštita od prodiranja snijega pod nogavicu.

Kožni odjevni predmeti

Od obrađenih ovčjih koža seoske *šnajderice* šile su *kožune* koji su sezali do bedara, odnosno do iznad koljena. Dugih *kožuna* sjećaju se jedino u Žuklju i Pavićima. U selima Lucići, Serdari, Veljun i Škopci tijekom istraživanja više nije bilo sjećanja na uporabu ovih odjevnih predmeta. Na području Senjskog bila *kožuni* su se mogli nositi s vunom okrenutom prema van i s vunom okrenutom prema tijelu, a to je zavisilo od godišnjeg doba. Za hladnog i vjetrovitog vremena vuna se nosila okrenuta prema tijelu da je toplije. Za kišnih dana vuna se okretala prema van da se koža ne bi smočila i da se voda slijeva niz dlake. Taj je postupak objašnjen i u pjesmi zabilježenoj u Žuklju:

¹⁶ *Štrimfa*, u rječniku B. Klaića *štrimfla*, prevedena s njemačkog *Strumpf* znači *čarapa*, *bječva* (B. KLAIĆ, 1986, 1312).

¹⁷ *Štumfarice* u rječniku B. Klaića *štrumfa*, *štumfa*, prevedeno s njemačkog *Strumpf* znači *čarapa*, *bječva* (B. KLAIĆ, 1986, 1313).

*Da moj dragi u belom kožunu,
kiša pada van okreni vunu.*

U većini sela na području Krivoga Puta vuna je bila okrenuta prema tijelu, a prema podacima iz Mrzlog Dola, Pavića i Pavelića *kožun* se mogao nositi obostrano, zavisno od vremenskih prilika. U većini sela vuna na *kožunu* bila je kraća, svega jedan do dva centimetra, dok je u Matićima i Katićima bila dugačka. U Mrzlom Dolu i Stanić Brigu zabilježeno je da je bila istovjetne dužine kao na ovci. *Kožuni* su se u većini sela ovog područja izrađivali bez rukava. U selima Sveti Križ, Lopci, Alan, Rončević Dolac, Matići i Mrzli Dol kazivači se sjećaju i *kožuna* s rukavima, kao i u Žuklju, gdje je to bilo vrlo rijetko, odnosno nisu imali rukave, već samo male naramenice. *Kožuni* su većinom bili izrađeni od koža s bijelom vunom. Samo u Krivom Putu potvrđeno je da je vuna na *kožunu* bila crna.

Na području Senjskog bila ljudi su izrađivali *šubare* koje su izgledale poput piramide. Način njihova nošenja ovisio je o vremenskim uvjetima. Kad se stavi na glavu, sa strane se utisne, pa se taj vrh nije vidio, ali kad je hladnije, oni *šubaru* spuste preko vrata, tj. isprave je u prvobitni oblik. Za izradu *šubara* uglavnom se upotrebljavala janjeća koža kratke vune, a pazilo se da to bude crna vuna, ali razlog tome kazivači mi nisu znali objasniti. Jedino u Žuklju navode da su stariji ljudi nosili *šubare* s dugom vunom. U većini sela na području Krivoga Puta nosile su se *šubare*, ali ih nisu izrađivali ljudi u tim selima, osim u Matićima, Stanić Brigu i Mrzlom Dolu, gdje ih je izrađivao muškarac koji se time bavio poluprofesionalno. U ostalim selima *šubare* su se kupovale u Lici. One su se raspoznavale po boji i kraćoj dlaci.

U Svetom Križu istaknuta je bitna razlika s obzirom na to tko proizvodi ove rukotvorine. Tako u Svetom Križu i Žuklju *kožune* šiju žene, dok *šubare* šiju muškarci.

Dok je *šubara* bila glavno zimsko pokrivalo za glavu, ljeti su muškarci nosili šešire i razne kape koje su kupovali u Senju. Crvenkape, prema podacima s terena, nisu bile kape svojstvene za Bunjevce na ovom području. Ljudi su ih nosili u razdoblju oko Drugoga svjetskoga rata, ali ne i u ranijim razdobljima.

*
* *

Usporede li se podatci prikupljeni tijekom terenskih istraživanja i fotografije pronađene u Gradskom muzeju Senj, za koje se može pretpostaviti da prikazuju tradicijsko odijevanje, može se vidjeti kolika je podudarnost

između tih dvaju izvora podataka. Na fotografijama se jasno prepoznaju dijelovi tradicijskog odijevanja koje su kazivači na terenu spominjali, poput *ćurka*, *brvenaka*, *šubare* koja se na vrhu utiskivala, *natikača* ili *štrimfi*, te torbe s dvjema naramenicama bez kita.

Obuća i torbe

Obuća

Na području Senjskog bila i Krivoga Puta glavnu su obuću predstavljali *šlape* i opanci.

Šlape su vrsta obuće, domaće proizvodnje, koja se mogla nositi i zimi i ljeti. Žene su *šlape* plele od domaće vune, a u Žuklju i Mrzlom Dolu izrađivale su ih i od tkane vune, debele i po dva centimetra, te su ih podšivali isto tkanom vunom kao i u Krivom Putu i Stanić Brigu. Ipak, u većini sela *šlape* su se podšivale ovčjom ili telećom kožom, te u novije vrijeme gumom. Izbjegavalo se *šlape* podšivati kožom jer je, prema tumačenju kazivača, *bilo sklisko*. *Šlape* su u pravilu bile jednobojne, i to od tamnije vune da se manje prljaju.

Na području Senjskog bila opanci su se kupovali u trgovinama *Bata* i *Borovo* u Senju, a u selima Krivoga Puta izrađivali su ih seoski *šusteri*¹⁸ od kravlje kože ili su se kupovali u Brinju i Senju. Kupovni opanci mogli su biti gumeni u cijelosti, imati kožu na gornjem dijelu, a na donjem gumu ili na gornjem dijelu imati mekšu kožu, a na donjem tvrđu. Bez obzira na materijal, većina opanaka imala je *brukvice*,¹⁹ tj. čavlice na potplatu kako bi se usporilo trošenje i spriječilo klizanje. U Žuklju je novija varijanta opanaka imala provučene dvije do tri *strike*, a prema kazivanju Marka Margete *Markana* iz Žuklja onaj tko je imao takve opanke, mogao se ženiti. Takvi opanci, u koje je bila upletena koža druge boje, tj. *u crne cipele žuta koža, na žute cipele crna i tako*, kako je rekla Marija Prpić iz Lucića, nosili su se u crkvu.

Torbe

U selima ovog područja od vune su izrađivali i torbe. Torbe su za sebe žene plele u Matićima i Stanić Brigu, a tkane torbe, otkane u Lici, nosili su u Stolcu, Alanu, Krivom Putu, Katićima, Mrzlom Dolu, Pavićima, Šojatskom Dolcu i Veljunu. Izrađivali su torbe s jednom *uprticom* (naramenicom), *na jedno rame* i one su u većem broju slučajeva bile ukrašene kitama smještenim na rubovima torbe. Uz te torbe, izrađivale su se torbe s naramenicama preko

¹⁸ Od njemačkog *Schuster*, što znači *postolar, obućar* (B. KLAIĆ, 1986, 1314).

¹⁹ Od talijanskog *brocco*, što znači *klin, čavao ili ekser* (B. KLAIĆ, 1986, 198).

dva ramena, *ruksaci*, koje su većinom bile jednobojne i jednostavne. Samo u Maticima i Krivom Putu navode da su torbe s naramenicama na dva ramena bile ukrašene kitama.

Nestanak domaće proizvodnje i početak intenzivne uporabe kupovnih odjevnih predmeta

Većina odjevnih predmeta domaće proizvodnje već se početkom 20. stoljeća počela gubiti s ovog područja, jer su ljudi već tada bili usmjereni na gradska središta, posebno na Senj, koji je bio velika luka i relativno razvijen centar. Takvom je stanju bitno pridonijela i činjenica da je stanovništvo ovog kraja bilo vrlo pokretno, često su migrirali u potrazi za sezonskim poslom, te radi trgovine, pa je kupovna odjeća i obuća iz drugih zemalja vrlo rano prodrila na ovo područje. Iz tog razloga kazivači su se vrlo slabo sjećali domaće proizvodnje, kućne izrade tekstila i odjevnih predmeta, jer je ona počela nestajati već za njihova djetinjstva dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća. Kroz razgovore s kazivačima nastojala sam utvrditi u kojem je razdoblju kupovna odjeća i obuća počela snažnije istiskivati odjevne predmete domaće proizvodnje poput *ćurka*, *brvenaka*, *kožuna* i slično. Kao podloga za to istraživanje poslužila su sjećanja kazivača na posljednje prilike u kojima se neki njihov sumještani pojavio u tradicijskoj odjeći.

Tako se na području Senjske Drage u selu Sveti Križ zadržalo sjećanje na starijeg Stolčana naseljenog u Senju koji je još pedesetih, šezdesetih godina 20. stoljeća nosio domaće gaće *šireg tura* i košulju, bez obzira na to je li riječ o svakodnevnom danu ili blagdanu. U Tukanićima spominju djecu, također iz Stolca, koja su 1931./1932. dolazila u njihovo selo u *brvenikama* i *opancima*, što su stanovnici u selima bliže Senju već tih godina smatrali smiješnim. U Žuklju je zabilježen podatak da se tridesetih godina 20. stoljeća u Ljubežinama nosio *ćurak*, te da ga je vlasnik odijevao u svakodnevnim prilikama i za blagdan. Kazivačica Elizabeta Nekić ne sjeća se kad se nosilo *domaće*, ali je ona sedamdesetih godina 20. stoljeća na tavanu kuće pronašla *ćurak* svoga pokojnog oca. Uporabu tradicijske odjeće smjestila je u razdoblje dok je *bilo domaće*, dok je bilo blaga i ljudi. Na području Krivoga Puta, u Maticima, majka kazivačice Dragice Tomljanović još se 1929. udala u *buštu* i *vrizu*, a sjećaju se da se tu još četrdesetih i pedesetih godina 20. stoljeća nosio *kožun*. Prema kazivanju iz Krivog Puta, oko 1935. jedan je stariji Krivopučanin nosio *svitice* i košulju. *Rajtoze* su se nosile još pedesetih godina 20. stoljeća, kako navode kazivači iz Lucića, Rusove Drage i Stanić Briga. U Pavelićima su se domaći *kožuni* nosili dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća. Prema

kazivanju Josipa Prpića *Jurine* iz Stanić Briga, gdje je kožune izrađivao svatko za vlastite potrebe, još šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća *tu dolje u selu kožune* su za sebe izradili *neki Juraj i ovdje susjed Mile*.

U selima na istraženom području kupovna roba intenzivno se počela nositi prije Drugoga svjetskoga rata. Za vrijeme i nakon Drugoga svjetskoga rata došlo je do ekonomske krize, te su se upotrebljavale sve vrste tekstila do kojih se moglo doći. Odjeća se šivala od *cerade*,²⁰ šatorskog krila i padobranskog platna. Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca navodi kako se ta situacija opjevala u pjesmi:

*Al se cure sada lipo nose,
šuška svila od šatorskih krila.*

U Matićima su za *ozbiljnije cure* (djevojke za udaju) šivali odjeću od padobranskog platna, a inače su odjeću šivali od šatorskog krila. Nakon tog perioda roba se davala *na točkice*, tj. dobivala se određena količina materijala po članu obitelji.

Razlika svakodnevne i blagdanske odjeće

Budući da se kroz intervjue pokazalo da je odjeća na ovom području, da upotrijebim riječi Mile Nekića iz Svetog Križa, *jednostavna i za potrebu*, pozornost se usmjerila i na to razlikuje li se svakodnevna i radna odjeća od one za blagdan, te u čemu se iskazuju eventualne razlike.

U Sv. Križu su *cure* za nedjelju *štirkale*²¹ košulje od bijeloga platna. U Tukanićima se u svakodnevnim prigodama nosio *cajg*,²² kupovno odijelo prema riječima kazivača, dok se za nedjelju pripremalo isto kupovno, ali kvalitetnije. U Rončević Dolcu i Žuklju prikupljeni su slični odgovori. Kazivači su u tim selima isticali razlike između starog i novog, tj. u Žuklju su rekli da je svakodnevna bila *blatna* i *prljava*. Po njihovu kazivanju svakodnevna se odjeća nije bitno razlikovala od one za blagdane. Na pitanje o razlikama između svakodnevnog i blagdanskog odijevanja kazivači u selima Krivoga Puta redovito su isticali da se na blagdan nije nosila domaća, već kupovna odjeća. Razlog tome mogao bi biti stav ljudi prema kupovnoj, odnosno odjeći domaće proizvodnje koja je tada shvaćana kao manje vrijedna. Isto tako, nerijetko su se za blagdanske prilike čuvale bijele čarape finije izrađene, od tanje pređe, s kitama.

²⁰ Od talijanskog *cerata*, što znači *voštano platno* ili *navlaka* na kolima i vagonima radi zaštite od nevremena (B. KLAIĆ, 1986, 218).

²¹ Od njemačkog *Starke*, što znači škrob, škrobiti (B. KLAIĆ, 1986, 1310).

²² Od njemačkog *Zeug*, što znači vrsta pamučne tkanine (B. KLAIĆ, 1986, 209).

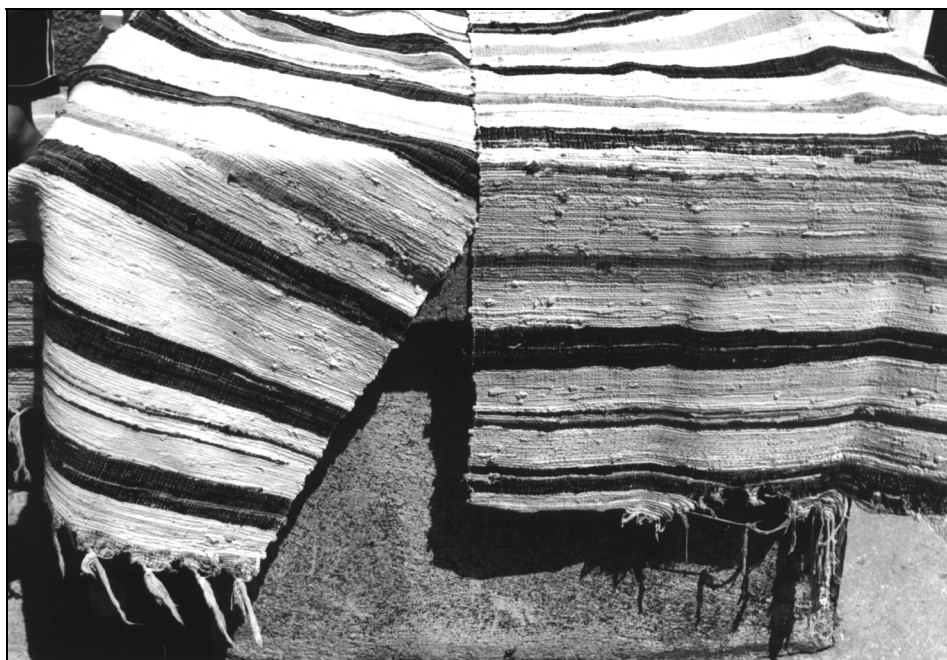
Sl. 6. *Biljac* obitelji Lopac iz Jaruge, snimila Jasmina Jurković, listopad 2003.

Uporabni tekstil i ženski ručni rad (štikanje, šlinganje, heklanje)

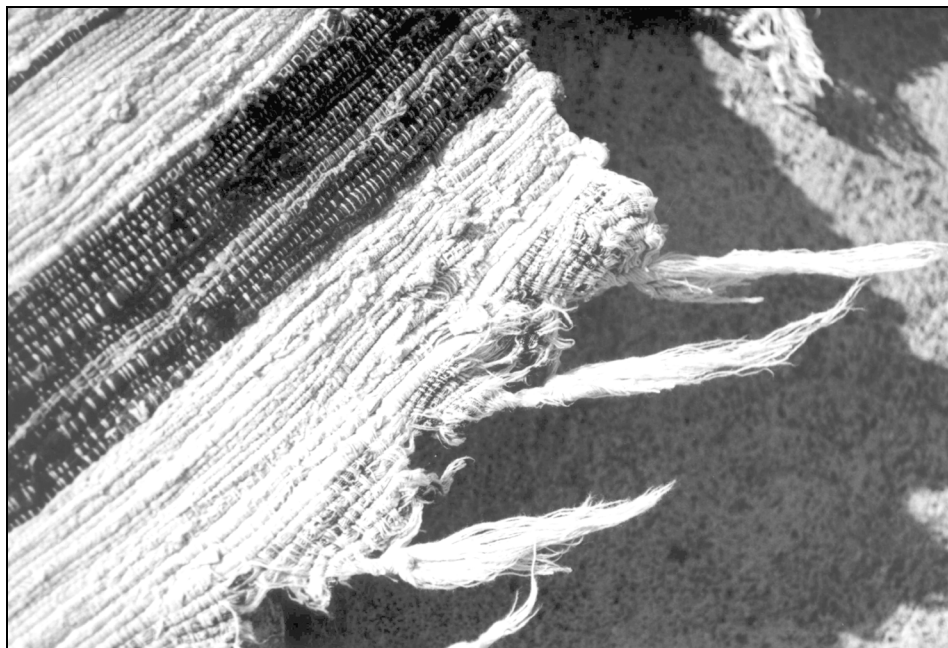
Uporabni tekstil

Tekstilni predmeti poput *biljaca*, *šarenica* i *krpara*, koji ne pripadaju grupi odjevnih predmeta, već skupini uporabnih tekstilnih predmeta, estetski su dojmljivi i uključeni su u ovaj rad jer su ih sami kazivači isticali kao najdoradeniji i najuspjeliji primjer tekstilnog rukotvorstva ovoga kraja, što odaje dojam da te tekstilije kazivači smatraju izrazitim elementom svoje tradicije. Ovdje je potrebno ponoviti da su vunu, lan i konoplju ljudi nosili tkati u Liku, osim u iznimnim slučajevima ako se Ličanka nakon udaje doselila u neki od ovih lokaliteta. Na području Senjskog bila najčešće su nosili tkati u Vratnik, kao i u selima na području Krivoga Puta, gdje su žene vrlo često vunu odnosile tkaljama u Prokike, Ritavac i Brlog.

Biljac (pokrivač) je mogao biti *kukičasti*, bez kita i *kičeni*, s kitama. Prvotno je *biljac* služio kao pokrivač, a danas ga ljudi često upotrebljavaju kao tepih. Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca opisala je postupak izrade *biljca*. Prema njezinim riječima za *biljac* se prelo od najkvalitetnije vune, koja se nije prela prema dolje, već *stranom* (sa strane, postrance), budući da je takva vuna čvršća i kvalitetnija. Ta je vuna služila za osnovu, dok se za potku mogla upotrijebiti i lošija vuna. Uz to se prela i vuna za ukras, kite. Kite su se najčešće slagale u kvadrate različitih boja. *Biljac* se tkao *u dva reda* (od dvije pole tkanja), pa se spajalo jer se potrebna širina nije mogla odjednom otkati na *tari* (tkalačkom stanu). Nakon što se *biljac* otkao, nosio se *valjati na vodu*, na Gacku, u Švicu. Nekoliko se puta stavljalo u vodu, a između toga se *po tim kitama malo gladilo*. Osim obojanih *biljaca* koji su imali rese, od vune su se izrađivale i *deke* bez resa, glatke i jednoboje, crne i bijele. Na fotografiji priloženoj uz tekst prikazan je *biljac* snimljen u Jarugama, a donijela ga je Ružica Lopac u svojoj *doti* (Sl. 6).

Sl. 7. *Krpara* iz sela Provoz, snimio Augustin Perić, lipanj 2003.

Sl. 8. Detalj *krpare* iz sela Provoz, snimio Augustin Perić, lipanj 2003.

Šarenice su također tkali u Lici. Stavljali su ih na zid ili su njima prekrivali krevete. *Šarenice* za zid mogle su biti duge i po nekoliko metara, a široke oko 60 cm. U Senjskoj Dragi nazivali su ih *tepiha*. *Tropolke* su bile *šarenice* izrađene od tri pole platna, bez resa na rubovima, te su bile namijenjene za pokrivanje *duplih* kreveta (bračnih kreveta). *Šarenica* za pokrivanje jednog kreveta bila je manja i s jedne je strane završavala resama. Najčešći motivi na *šarenicama* bili su stilizirani cvjetovi ili geometrijski ornament, poput rombova.

Krpare su bili tepisi otkani od starih krpa, široki 80 cm, a dugački 10 do 20 metara. Primjer takve *krpare* snimljen je u Provozu (Sl. 7 i 8).

Uz *biljce* i *šarenice* od vune su se izrađivali i madraci. Za takve madrace zabilježen je naziv *štramci*.

Ženski ručni rad

Većina odjevnih predmeta na ovom području bila je neukrašena, pa tako i nije bilo potrebe za velikim brojem tehnika ukrašavanja ili ručnog

rada. Pri istraživanju ove teme težište je bilo na tome da se utvrdi koje tehnike ukrašavanja tekstila upotrebljavaju ljudi na ovom području. Sam način izrade nisam detaljnije ispitala, pa će biti potrebno u sljedećim istraživanjima na terenu prikupiti detaljnije podatke i o načinu izrade, kao i o motivima.

Najčešće se ukrašavao uporabni tekstil poput jastučnica, ručnika, *kuharica* (komad tekstila, najčešće četvrtastog oblika s natpisom, koji su vješali u kuhinji iznad peći), *koperti* (prekrivač za duple krevete) i sličnih predmeta, koje su žene ukrašivale *heklanjem*²³ (kukičanjem), *šlinganjem*²⁴ i *štikanjem*²⁵ (vezenjem), odnosno *mavezom u boji* (tehnika veza koncem u boji, na terenu sinonim za *štikanje*).²⁶

Heklanjem (kukičanjem) kazivači smatraju pletenje iglom s kukicom. Kukičanjem su najčešće ukrašavali rubove *koperti*, plahti i jastučnica, te ručnike. Plahta je mogla biti ukrašena i neukrašena. Neukrašena plahta služila je za ležanje. Ukrašena plahta imala je s jedne strane kukičani ukras i služila je za prekrivanje kreveta. *Koperta* je imala kukičani ukras s dvije nasuprotne strane i služila je za prekrivanje *duplih kreveta* (bračnih kreveta). Na kutove jastučnica umetali su kukičani uzorak trokutnog oblika ispod kojeg su prišivali tkaninu u boji.

Ukras na ručnicima i zavjesama na vratima izvodio se *šlinganjem*, vrstom bijelog veza s rupicama.

Sve te predmete ukrašavali su i *štikanjem*, odnosno *mavezom*, tj. *mavezom* u boji. Te nazive upotrebljavali su za ukrašavanje tekstila koncem u boji tehnikama plosnog veza i vezom križićima. *Štikanjem* su često izrađivali motive cvijeta, inicijale, pisali puno ime i prezime ili neki natpis. Na ručnicima su *štikanjem* vrlo često ispisivali: *Dobro jutro!* a na *kuharicama* natpise poput:

*Kuharice dobro kuhaj, ali ipak novce čuvaj!
Najmilijeg gosta tri dana dosta!
Dobro jutro dragi gosti u Hrvata se ne posti!*

²³ Od njemačkog *häkeln*, što znači *kukičati*, u ženskom ručnom radu plesti iglom kukačom (B. KLAJČ, 1986, 525).

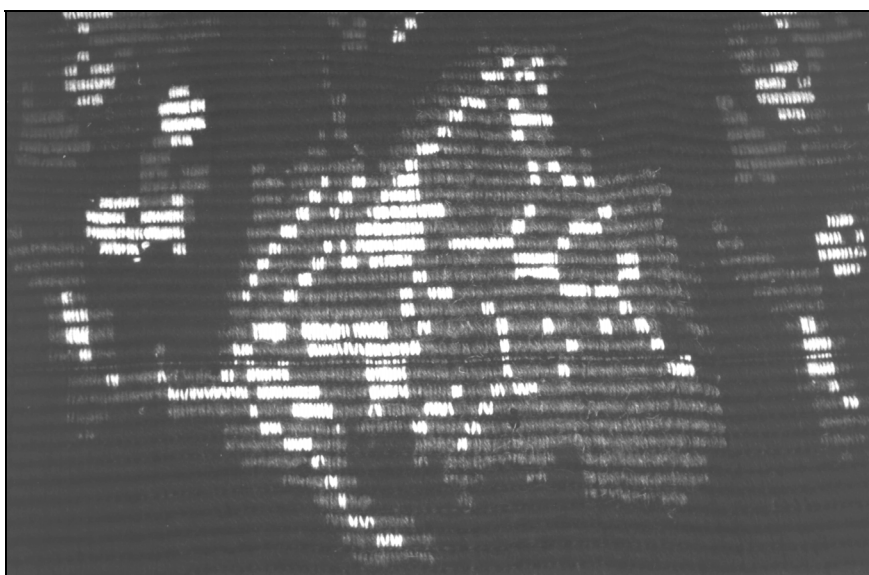
²⁴ Od njemačkog *schlingen*, što znači *vesti*, a *šlingeraj* je vezivo, vez i čipka (B. KLAJČ, 1986, 1298).

²⁵ Od njemačkog *sticken*, što znači *vesti* (B. KLAJČ, 1986, 1310).

²⁶ Mavez bi prema *Rječniku stranih riječi* B. Klaića značio modri pamuk, *tiftik* (B. KLAJČ, 1986, 858).

Sl. 9. *Tropolka* iz *dote* Marije Žumberac, snimio Augustin Perić, listopad 2003.

Sl. 10. Detalj *tropolke* iz *dote* Marije Žumberac, snimio Augustin Perić, listopad 2003.

Sl. 11. *Plata iz dote Marije Žumberac*, snimio Augustin Perić, listopad 2003.

Sl. 12. Detalj *plate iz dote Marije Žumberac*, snimio Augustin Perić, listopad 2003. godine

*
* *

Ženski ručni rad obrađen u prethodnom poglavlju može se vidjeti na snimljenim predmetima iz *dote* Marije Žumberac rođ. Katalinić, koja je rođena u ličkom selu Melnicama, a udala se u selo Sveti Križ.

Problem *dote* u ovom radu dotičem tek djelomično, jer je *dota* kao tema zasebna cjelina koja izlazi iz okvira ove teme, a zahtijeva i detaljnije istraživanje od onoga koje je provedeno do sada u sklopu istraživanja teme odijevanja.

Na području Senjskog bila djevojka je u *doti* donosila svoju odjeću, posteljinu, *biljce*, ručnike, *plate*, deke, jastuke, poplune, *krpature*, *koperte* s čipkom, *plate prostiračice*, *šarenice*, *tepihe*, torbe, vreće za žito, *bisage*, *slamarice*, salvete.²⁷ *Dota* M. Žumberac nije cjelovita jer je njezine dijelove dala svojim kćerkama Nevi, Ani i Marijani, te sinu Juri. Predmete iz *dote* ona je svojim kćerkama poklonila pri udaji, ali i nakon toga, a danas ih poklanja svojoj unučadi. Predmeti koji su zatečeni kod nje su: *tropolka* (varijanta *šarenice* za duple krevete), *tepiha* (varijanta *šarenice* koja se stavljala na zid), *šarenica*, *plate*, *koltrine* (zavjese), *kuvarice*, stolnjaci, *miljeići* (tabletići), ručnici, kukičane trake za kuhinjske elemente, vrećice za četke i šibice. Ti predmeti vremenski se mogu smjestiti u razdoblje od kraja 19. stoljeća do sredine 20. stoljeća, točnije do udaje M. Žumberac godine 1948. Dio predmeta za svoju *dotu* izradila je sama M. Žumberac, počevši ih izrađivati dvije godine prije udaje, a dio predmeta je naslijedila od svoje majke.²⁸ Za neke predmete koje je naslijedila od majke, kazivačica nije sigurna je li to izradila njezina majka za svoju udaju ili ih je i ona naslijedila. Na primjeru predmeta iz ove *dote* jasno se uočavaju primjeri predmeta iz skupine uporabnog tekstila i primjeri ženskoga ručnog rada zastupljenog na ovom području poput *šlinganja*, *štikanja* ili kukičanja.

Fotografije nekoliko predmeta iz *dote* M. Žumberac priložene su uz ovaj rad da bi vizualno približile izgled pojedinih predmeta uporabnog tekstila, kao i izgled tehnika ručnoga rada kojima su se ukrašavali pojedini tekstilni predmeti.

Jednu od *šarenica*, *tropolku*, tkala je sama kazivačica prije otprilike četrdeset godina. *Tropolka* nema rese na rubovima jer je bila namijenjena za prekrivanje *duplih* kreveta. Osnova za izradu *šarenica* uvijek je bila od crne

²⁷ Detaljnije o *doti* vidi u članku D. BIRT ET AL.: *Život mladih, priprema za brak i sklapanje braka na obroncima Senjskog bila*.

²⁸ Ime majke M. Žumberac je Jula Katalinić, rođ. Katalinić.

vune, kao što je i ovdje slučaj. Ukrašena je geometriziranim cvjetnim motivima od žute, zelene, ružičaste i bijele vune, raspoređenim na podlozi crvene boje (Sl. 9 i 10).

Šarenica prikazana na idućoj fotografiji stavljala se na zid iznad kreveta, a zvali su je *tepiha*. Tu šarenicu kazivačica je naslijedila od svoje majke. Na sredini je šarenica ukrašena nizom stiliziranih ruža ružičaste, crvene, žute, zelene i bijele boje, dok su na rubovima raspoređeni geometrizirani cvjetovi zelene, bijele i ružičaste boje. Sav je ukras raspoređen na podlozi crvene boje.

Još jednu šarenicu kazivačica je naslijedila od svoje majke, ali se ne zna je li ju njezina majka tkala za svoju *dotu* ili je i ona naslijedila tu šarenicu. To je šarenica namijenjena za prekrivanje jednog kreveta, te s jedne strane ima rese. Ukrašena je geometrijskim motivima bijele, crvene, narančaste i zelene boje koji na sredini same šarenice tvore rombove, a na rubovima su raspoređeni tako da tvore kvadrate u četiri pruge koje okružuju cijelu šarenicu.

Od *dote* su sačuvane i dvije plahte od kojih je jednu, od kupovnog *bumbaka* (pamuka), tkala M. Žumberac. Na rubu te *plate* ona je izradila i kukičani ukras, te izvezla svoj monogram, *svoje K* (početno slovo svojega djevojačkog prezimena Katalinić)²⁹ u crvenoj boji. Drugu *platu* naslijedila je od svoje majke, koja ju je otkala sebi za *dotu*, te ukasila kukičanjem i *ištikala svoje K* (početno slovo djevojačkog prezimena majke M. Žumberac, Jule Katalinić, rođ. Katalinić) u crvenoj i plavoj boji (Sl. 11 i 12).

Štikanjem, *mavezom*, ukrašeni su i *koltrina* (zavjesa) i *kuharica* iz istog kompleta. Motivi na oba predmeta izvezeni su križićima, čime su ukrašeni i rubovi zavjese i *kuharice*. Na *kuharici* je motiv dvaju anđela, između kojih je vitica i natpis: *Dobro došli mili gosti*, a po rubovima su raspoređeni cvjetni motivi. Na *koltrini* su izvezene figure mladića i djevojke, a po rubovima cvjetni motivi. Ti ornamenti, prema riječima kazivačice, kopirani su s uzoraka koji su kružili po Lici i bili su vrlo moderni u razdoblju oko Drugoga svjetskoga rata.

Stolnjaci i *miljei* (tabletići) ukrašavani su najčešće *mavezom u boji*. Najčešći je motiv na njima niz stiliziranih cvjetova koji okružuju sredinu samoga stolnjaka ili *miljea* (Sl. 13 i 14).

Dota je sadržala i ručnike od kojih nam je kazivačica pokazala dva primjerka. Oba ručnika naslijedila je od svoje majke koja ih je otkala od kupovnog *bumbaka*, ukasila stiliziranim cvjetnim motivom izrađenim *mavezom u boji*, te njihove krajeve ukasila *heklanjem* (Sl. 15).

²⁹ *Svojim* slovom djevojke smatraju početno slovo svojega djevojačkog prezimena, a nakon udaje *svojim* slovom smatraju početno slovo muževa prezimena koje preuzimaju udajom.

Sl. 13. *Milje* iz *dote* Marije Žumberac, snimio Augustin Perić, listopad 2003.

Sl. 14. *Stolnjak* iz *dote* Marije Žumberac, snimio Augustin Perić, listopad 2003.

Sl. 15. *Ručnik iz dote* Marije Žumberac, snimio Augustin Perić, listopad 2003.

Šlingom je ukrašena jedna *koltrina*, a izradila ju je M. Žumberac za svoju *dotu*. Motiv izrađen *šlingom* je florealan. Na rub *koltrine* prišivena je kupovna čipka koja se inače mogla oblikovati i *heklanjem*.

Zaključak

Cilj ovog rada bio je u prvom redu iznijeti građu koju sam zatekla na terenu.

Kazivači se na ovom području vrlo slabo sjećaju odjevnih predmeta domaće proizvodnje. Razlog je tome vrlo rana pojava kupovnih odjevnih predmeta jer je Senj u prvoj polovici 20. stoljeća bio trgovinski prilično razvijen, a i velik broj ljudi s ovog područja odlazio je raditi izvan ovog područja. Jedan od razloga zasigurno je i taj što je to područje bilo dosta siromašno te je imalo jednostavnu, jednoboju odjeću bez puno ukrasa. Primorje i Lika bili su, prema riječima kazivača, i u odijevanju i imovinski bogatija područja od područja na kojem žive Bunjevci. Zbog te jednostavnosti i siromaštva Bunjevci svoje odijevanje nisu doživljavali kao svoju nošnju, tj. kao

nešto vrijedno, tradicionalno, već su na tradicijske odjevne predmete poput *ćurka i brvenika* gledali s podsmijehom. Sve su to razlozi ranog napuštanja domaćih odjevnih predmeta, te prihvaćanja kupovnih proizvoda.

Ipak, kroz razgovor ljudi su se prisjetili dosta odjevnih predmeta kojih se sjećaju iz svog djetinjstva ili im je netko stariji pričao o tome. Usporedivši iskaze kazivača s fotografijama, može se uočiti podudarnost elemenata tradicijskog odijevanja poput *maji*, suknji, *ćurka*, *brvenaka*, čarapa, *natikači ili štrimfi*, *šubara*, torbi. Tijekom daljnjih istraživanja te bi fotografije trebalo dati na uvid kazivačima radi potvrde postojećih podataka i nadopune novim podacima.

Ženski ručni rad zastupljen je uglavnom na platnenim, odjevnim i uporabnim, predmetima koji su vrlo malo ukrašeni najjednostavnijim tehnikama veza poput *šlinge*, bijelog veza s rupicama ili *štikanja*, punog plesnog veza ili veza križićima.

Osim iznošenja građe s terena u tekstu sam se osvrnula na rad Marijane Gušić "Odjeća Senjskih Uskoka i Bunjevaca", ali podatke iz njezina rada nisam komparirala s podacima prikupljenim na terenu jer autorica u radu nije navela lokalitete na koje se izneseni podatci odnose. Neki podatci o dijelovima nošnje koje autorica donosi u svom radu, ne poklapaju se s podacima koje sam prikupila na terenu, kao što se ne poklapa i dosta lokalnih naziva. Tako sam za muško odijevanje na terenu naišla na vrlo živo sjećanje kazivača na području Senjskog bila, dakle uže okolice Senja, o suknenom kaputu s rukavima, suknenim hlačama koje su ispod koljena uže i suknenom prsluku. Sve te dijelove u svom tekstu navodi i autorica, ali ne daje njihovu precizniju prostornu rasprostranjenost, niti donosi lokalnu varijantu naziva tih predmeta. Na području Senjskog bila naziv za suknene hlače je *brvenake*, a na cijelom području koje sam istraživala naziv za sukneni kaput je *ćurak*. Taj se naziv zadržao do danas za kraće muške kapute, tako da je malo vjerojatno da autorica u ono doba nije naišla na taj lokalni naziv, kao što je naišla na *jačermu*. Isto tako autorica u tekstu ne navodi da su Bunjevci na cijelom navedenom području muške donje gaće nazivali *svitice*, ali navodi da su se u struku stezale uzicom *svitnjakom*.

Autorica također navodi da zimi muškarci preko hlača navuku velike čarape koje pokrivaju gležnjeve. To su, u stvari, *štrimfe* ili *natikače*, a te je nazive u ono vrijeme autorica također mogla zateći na terenu jer su i danas u vrlo svježem pamćenju svih kazivača s kojima sam razgovarala.

Ni na području Senjskog bila, kao ni u selima Krivoga puta nisam naišla na naziv *kožuh*, već *kožun*. Moram naglasiti da bi me na terenu kazivači ispravljali ukoliko sam ih zabunom pitala za *kožuh*, a ne *kožun*. To naglašavam

da se dobije uvid u zbilja izrazitu i vrlo rasprostranjenu lokalnu varijantu naziva, jer je autorica lik seljaka kamenara u svom radu obukla u *kožun* i opisala ga kao *Bunjevac stariji čovjek kamenar, u kožuhu*. Ukoliko takvi natpisi stoje ili tek trebaju stajati uz lik Bunjevca, to ne odgovara potvrđenoj terminologiji na terenu.

Pri analizi ženske narodne nošnje primorskih Bunjevaca M. Gušić navodi *zubun* kao jedan od glavnih elemenata nošnje, iako i sama konstatira da je odjevni predmet i sam naziv na ovom području zaboravljen, odnosno nije na terenu potvrđen. Ipak *zubun* uvrštava u svoju rekonstrukciju nošnje jer je prikazan na jednoj od navedenih ilustracija i to opravdava na sljedeći način: "Kako smo i u muškom odijevanju zatekli srodnost između bunjevačkih sela oko Senja i onih u Lici, to ćemo se i za zubun senjskih Bunjevaka poslužiti istom analogijom i ostati kod naziva zubun. Možda će uspjeti da se u selima oko Senja nađe i autentičan stari naziv."³⁰ Dakle autorica ovdje na temelju ilustracija stranog autora uvrštava u bunjevačku žensku narodnu nošnju odjevni predmet za koji i sama konstatira da ga Bunjevci ne poznaju, odnosno, kako kaže, u tom je razdoblju zaboravljen. Tijekom terenskih istraživanja utvrdilo se da su žene zimi nosile isključivo pletene *maje* ili *bušte*, a postojanje ženskih kaputa ili odjevnih predmeta poput *zubuna* svi su kazivači na ovom području zanjekali.

S druge strane, autorica je u rekonstrukciji bunjevačkoj ženskoj narodnoj nošnji dodala ženski pas, konstatirajući: "Uz tu odjeću pripada i ženski pas. Naše obje slike ne daju nam o tome podatke pa ćemo u oba kostima dodati pasove kakve poznamo iz oba srodna područja, iz sjeverne Dalmacije i Like."³¹ Tijekom dosadašnjih terenskih istraživanja na području Senjskog bila i Krivoga Puta na sjećanje o pojasu kao sastavnom dijelu ženske narodne nošnje Bunjevaca naišla sam jedino u mjestu Stolac.

Na kraju treba reći da primorske Bunjevke nisu tkale, odnosno da su lan, konoplju i vunu davale na tkanje u Liku ili Ličankama koje su se udale na području na kojem žive primorski Bunjevci. Riječ je o specifičnoj pojavi prisutnoj na cijelom terenu koji sam do sada obuhvatila istraživanjima. S druge strane, autorica M. Gušić u svom tekstu na nekoliko mjesta donosi podatke o tome da su Bunjevke tkale, ne pozivajući se pri tom na nekog autora niti navodeći lokalitet u kojem je tu pojavu zabilježila.

S obzirom na navedeno, nepodudarnosti podataka koje navodi autorica i onih koje sam zatekla tijekom terenskih istraživanja, mogu se eventualno

³⁰ M. GUŠIĆ, 1984, 108.

³¹ M. GUŠIĆ, 1984, 110.

protumačiti različitim lokalitetima ili vremenskim razdobljima o kojima je riječ u oba rada.

Jednu od tema daljnjih istraživanja, odnosno bitnu nadopunu poznavanju tekstila među primorskim Bunjevcima, predstavljali bi intervjui sa stanovnicima ličkih sela u koje su Bunjevci nosili vunu za tkanje *biljaca*, *šarenica*, *krpara*, torbi i sličnih predmeta, te razmotranje je li bilo razlike između tkanja za Bunjevce i tkanja za Ličane. Konkretno, na području Krivoga Puta kazivači su naveli da su torbe nosili tkati u Liku, ali da su se ipak ličke razlikovale od njihovih, i to najviše po bogatstvu ukrasa.

Smatram, nadalje, da bi ovu temu trebalo prostorno proširiti na ostalo područje na kojem žive primorski Bunjevci jer bi se dobio potpuniji pregled slika i o rasprostranjenosti naziva, odjevnih i uporabnih tekstilnih predmeta. Tek bi širi uvid u pojedinosti i regionalne razlike omogućio daljnji komparativni pristup istraživanju ove teme u vezu sa susjednim regijama i ostalim bunjevačkim ograncima.

Popis kazivača:

Sveti Križ

- Mile Nekić, rođen 1938.
- Blaženka Nekić, rođ. Prpić, rođena 1947. u Francikovcu
- Marija Žumberac, rođ. Katalinić, rođena 1931.

Tukanići

- Drago Lopac *Tukan*, rođen 1927., umro 2003.
- Ana Lopac, rođena 1932.

Rončević Dolac

- Elizabeta Nekić *Beta*, rođ. Rončević, rođena 1922.

Žukalj

- Grgo Nekić *Vaboja*, rođen 1918.
- Jela Margeta *Jackova*, rođena 1921.
- Joso Margeta *Jackov*, rođen 1915.
- Manda Margeta, rođena 1931., Crni Kal.
- Marko Margeta – *Markan*, rođena 1931.

Stolac

- Božo Nekić – *Božina*, rođen 1915.
- Marija Nekić *Božinova*, rođ. Biondić, rođena 1920.
- Marija Nekić *Zvonina*, rođ. Biondić, rođena 1940.

Alan

- Vlado Biondić *Dujanov*, rođen 1938.

- Milka Biondić *Dujanova*, rođ. Margeta, rođena 1943.
 - Jaruga
- Jure Lopac *Pizdelin*, rođen 1929.
 - Liskovac
- Đura Biondić *Acimova*, rođ. Margeta, rođena 1930. u Žuklju.
 - Matići
- Anka Tomljanović, rođ. Prpić, rođena u Špaljima.
- Marko Tomljanović *Zekan*
- Ivan Tonković, rođen 1931. u Otočcu.
- Ružica Tonković, rođ. Tomljanović, rođena 1929.
 - Krivi Put
- Mara Tomljanović, Veljun, rođena 1945.
- Nada Prpić *Terezina*
- Mira Tomljanović *Ropetina*, rođ. Prpić, rođena 1931.
 - Rusova Draga
- Marko Prpić *Rus*, rođen 1934.
 - Stanić Brig
- Josip Blažević, rođen 1932.
- Milan Blažević, rođen 1932.
- Josip Prpić *Jurina*, rođen 1928.
- Milka Prpić, rođ. Klipa, rođena 1936. u Plaškom.
 - Mrzli Dol
- Mile Prpić, rođen 1937.
 - Katići
- Marko Tomljanović *Rilac*, rođen 1935.
- Dragica Tomljanović *Rilčeva*, rođ. Margeta, rođena 1937.
 - Pavići
- Zdenka Pavelić, rođena 1939.
- Mile Pavelić *Vranić*, rođen 1931.
- Ika Pavelić *Tominova*, rođena 1925.
 - Pavelići
- Pavla Pavelić *Ćirilova*, rođ. Krmpotić, rođena 1936. u Veljunu.
- Anka Pavelić *Kuzmanova*, rođena 1926. u Vratniku.
 - Šojatski Dolac
- Francika Šojat *Nana*, rođ. Šojat, rođena 1922.
 - Serdari
- Ivan Pavelić *Jarda*, rođen 1932.
- Kata Burić, rođ. Grdić, rođena 1930. u Rakovcu.

- Zvonko Pavelić, rođen 1938.
 - Gorica
- Stjepan Prpić *Stipina*, rođen 1940.
- Anka Prpić, rođ. Tomljanović, rođena 1944. u Podbilu.
- Grgo Prpić, rođen 1939.
- Ljubica Prpić, rođena 1945. u Banjaluci.
 - Provoz
- Stjepan Šojat *Moko*, rođen 1931.
- Ruža Šojat, rođ. Prpić, rođena 1934. u Nikolićima.
 - Škopci
- Ivanka Krmpotić, rođ. Rupčić, rođena 1948. u Švici.
- Milan Krmpotić *Kralj*, rođen 1926.
- Ana Krmpotić *Kraljeva*, rođena 1926.
- Kata Krmpotić *Kaselina*, rođ. Rončević, rođena 1931. u Vratniku.
 - Veljun
- Marija Prpić *Vinina*, rođ. Krmpotić, rođena 1928. u Veljunu.
- Nevenka Krmpotić *Aneličina*, rođ. Krmpotić, rođena 1920.
- Marica Krmpotić *Migečova*, rođena 1943. u Brinju.
- Luka Krmpotić *Brnde*, rođen 1919.
- Mara Krmpotić *Brndina*, rođ. Krmpotić, rođena 1922.
- Eleonora Prpić *Lejina*, rođena 1942.
 - Lucići
- Ljubica Prpić, rođena 1916.
- Ivan Prpić *Kavarica*, rođen 1927.
- Marija Prpić, rođ. Prpić, rođena 1926.³²

Upitnica za istraživanje teme odijevanja i tekstilnog rukotvorstva primorskih bunjevaca (zaleđe Senja)

Materijali za izradu tekstila

- Da li ste na ovom području uzgajali lan i konoplju? Na koji način ste lan i konoplja obrađivali? Da li su ih obrađivale žene na ovom području ili ste lan i konoplju nosili ženama u Liku? Što se od lana i konoplje izrađivalo (donje gaće i košulje, plahte, jastučnice, koperte i dr.)
- Da li su žene na ovom području tkale, ako ne, gdje su nosile tkati vunu, lan i konoplju?

³² Svim kazivačima i djelatnicima Gradskog muzeja Senj zahvaljujem na susretljivosti i pomoći u izradi ovoga rada.

- Kako ste obrađivali vunu (striganje, čupanje, vlačenje, gargašanje, pređenje, farbanje)? Da li se sjećate prirodnih načina bojanja vune, kako ste nazivali sam postupak bojanja vune na prirodan način (*mastiti, strojiti*)? U koja mjesta se nosila vuna na bojanje? Da li se vuna i tkala ili se samo plela? Gdje ste nosili vunu tkati, u koja mjesta? Što se izrađivalo od otkane vune (*biljci, šarenice, deke, hlače, kaputi, prsluci, suknje*)?

Odjeća za muškarce

- Da li su muški nosili donje gaće od domaćeg tkanja? Od kojeg materijala su bile izrađene (lan, konoplja ili se sjećate samo kupovnih materijala)? Kako ste nazivali te donje gaće (*svitice*)? Kako su izgledale? Da li su imale uzicu u struku ili na krajevima nogavica? Kako su nazivali uzicu (*svitnjak, uvlačnjak, ućkur*)?
- Da li se sjećate kako su izgledale košulje koje su nosili s takvim gaćama domaće proizvodnje? Od kojeg su materijala bile izrađene košulje?
- Da li se sjećate da su se nosile hlače domaće proizvodnje? Od kojeg su materijala izrađene te hlače (tkana vuna, lan ili konoplja)? Kako su nazivali takve hlače domaće proizvodnje (*brvenake, rajtoze*) i kako su izgledale takve hlače? Kakve su boje bile? Da li su bile ukrašene (vezom i sl.)?
- Da li su nosili kapute domaće proizvodnje? Kako su ga nazivali (*ćurak*)? Od kojeg materijala su takav kaput izrađivali, tj. da li je to isti materijal kao i za hlače? Kako je izgledao takav kaput? Kakve je boje bio? Da li je bio ukrašen?
- Da li su uz hlače i kapute domaće proizvodnje muškarci nosili i prsluk od istog materijala? Kako su ih nazivali (*jačerma, ćerma*)? Kakve je boje? Da li je bio ukrašen?
- Kako ste zvali pletene džempere bez rukava (*prsluk*)? Da li je džemper bez rukava mogao biti i na kopčanje i zatvoren? Kako ste nazivali džemper sa rukavima (*maja*)? Da li džemper s rukavima može biti i na kopčanje i zatvoren? Da li su džemper sa i bez rukava bili ukrašeni, ako da kako (bodom, bojom ili dr.)? Koje boje su bili džemper sa i bez rukava? Po čemu su se džemper sa i bez rukava razlikovali od sličnih odjevnih predmeta za žene (*maja i bušt*) (izgled vratnog izreza, boja, bod isl.)?
- Da li su muškarci nosili pletene čarape? Do kuda su one sezale? Da li su ih kako nazivali? Kakve boje su bile? Kako su izgledale (stopalo pleteno pravim oćicama, kao i prvih desetak centimetara, a zatim kombinacijom krivih i pravih oćica do vrha čarape? Da li su znale biti ukrašene (drugim bodom, prugom druge boje isl.)? Kako su ih nosili – u hlačama, preko hlaća? Da li su nosili odjevni predmet poput čarapa, ali bez izrađenog stopala koji se navlači na nogu preko čarapa i nogavice hlaća da spriječi ulazak snijega (*štrimfe, natikače*)? Kako je izgledao takav odjevni predmet, da li je bio ukrašen? Da li su nosili sličan takav predmet namijenjen za ruke (*manice, zašaknjače*)? Kako je izgledao takav odjevni predmet, da li je bio ukrašen? Kako su izgledale muške rukavice i šal, kakve su boje bile i da li su bile ukrašavane?

Odjeća za žene

- Da li se sjećate da su žene nosile donje košulje od domaćeg tkanja? Koji je to materijal bio (lan, konoplja)? Kako su izgledale te donje košulje – koliko su bile dugačke, da li su imale rukave, da li su krojene iz jednog komada, da li se vide ispod suknje / haljine, da li su na rubovima ukrašene čipkom? Pokušati skicirati ili iz upitnice br. 2 prepoznati kroj!
- Da li su žene nosile podsuknju? Kako su zvali te podsuknje (vriz)? Od kojeg materijala su bile izrađene? Da li su bile ukrašene? Da li je imala horizontalni nabor (*rapica, tajičica*)? Koliko je bila dugačaka podsuknja, da li se vidjela ispod suknje / haljine?
- Da li su naziv vriz upotrebljavali za još neki odjevni predmet (pregaču)?
- Kakve suknje su žene nosile? Od kojeg materijala su bile izrađene? Da li se sjećate da su ih izrađivali od pletene ili tkane vune? U kojoj boji su tada bile, ako su izrađene od vune? Da li postoji kakav poseban naziv za takve sukne (*kiklja, fuštan*)?
- Kakve haljine su žene nosile? Da li se sjećate nekih naziva (*flajda, alja*)? Kako su izgledale *flajde* i od kojeg materijala su bile izrađivane? Kako su izgledale *alje* i od kojeg materijala su izrađivane?
- Da li su žene nosile pregače? Postoji li poseban naziv za pregače (*zaslon, vriz*)? Od kojeg materijala su bile izrađene? Da li se sjećate da su mogle biti izrađene i od tkane vune? Kako su izgledale pregače (da li su sa ili bez dijela na prsima)?
- Da li su žene nosile šal, maramu prebačenu preko glave i ramena? Postoji li naziv za takvu maramu (*plet*)? Od kojeg je materijala bila (tkana ili pletena vuna, kupovni materijal)? Kakvog je oblika (trokut ili kvadrat)? Ima li rese i kako su raspoređene?
- Kako su nazivali pleteni džemper bez rukava (*bušt*)? Da li je *bušt* mogao biti i na kopčanje i zatvoren? Kako su nazivali pleteni džemper sa rukavima (*maja*)? Da li *maja* može biti i na kopčanje i zatvorena? Da li su *bušt* i *maju* ukrašavali i ako da na koji način (bojom, bodom ili dr.)? Koje boje su bile ženske *maje* i *bušti*? Po čemu su se *bušt* i *maja* razlikovali od sličnih odjevnih predmeta za muškarce (izgledu vratnog izreza, boji, bodu isl.)?
- Kako zovete pletene čarape do koljena (*dokoljenke, dokolenke, potkoljenke, potkolenke*), kako kratke čarape (*sokne, suknje, soknje*), a kako čarape koje sežu preko koljena (*duge čarape, čarape, (h)lače*)? Kakve boje su najčešće bile pletene čarape za žene? Kako su izgledale (pletene tako da je samo stopalo *glat*, tj. pleteno pravim očicama, a ostatak čarape pleten kombinacijom krivih i pravih očica)? Da li su znale biti ukrašene (drugom bojom, bodom, kitama i sl.)? Kako su izgledale ženske rukavice i šalovi?
- Šta su žene nosile na glavi (marama)? Kako su češljale kosu? Da li se iz njihovog ogjavlja, frizure mogao prepoznati položaj ili dob žene?

Obuća i torbe

- Što je bila obuća na ovim prostorima? Da li su pleli ili tkali obuću i nosili ju umjesto opanaka i cipela? Kako su nazivali takvu obuću (*šlape, natikače*)? Od kojeg materijala su izrađivali takvu obuću (vuna ili neki drugi materijal)? Koje boje je bila takva obuća? Čime su podšivali takvu obuću (koža, guma, tkana vuna)? Da li se sjećate da su opanke izrađivali domaći šusteri ili su bili kupovni? U kojim selima su bili šusteri koji su izrađivali opanke? U kojim mjestima su se kupovali opanci? Kako su izgledali opanci proizvedeni kod šustera, a kako kupovni?
- Da li su se prije nosile torbe domaće proizvodnje? Od kojeg materijala su bile izrađene (vuna)? Da li su bile pletene ili tkane? Da li su imale jednu ili dvije naramenice? Kako se zovu naramenice (*uprtice*)? S obzirom na broj naramenica da li je postojao kakav naziv za takvu torbu? Da li je i torba s jednom naramenicom i ona s dvije naramenice bila ukrašena kitama? Kako su kite na torbi bile raspoređene? Koje boje su najčešće bile torbe, a koje kite?

Obrada kože i izrada odjevnih predmeta od kože

- Da li je kožu znao strojiti svatko ili su se time bavili određeni ljudi? Gdje su ti ljudi to radili i gdje, u kojim selima su živjeli? Na koji način se koža obrađivala (more, kukuruzno brašno, sol ili dr.)?
- Tko je izrađivao kožune, svatko za sebe, tj. svoju obitelj ili su ih šivali seoski šnajderi? Koliko su kožuni bili dugački? Koje je boje najčešće bila vuna na kožunu? Da li je ta vuna bila kraća ili duža, tj. koliko je bila dugačka (da li je bila podšišana, janjeća ili onakva kakva je bila na ovci, duža)? Da li su kožuni imali i rukave? Da li su bili ukrašavani, ako da, kako? Da li se vuna mogla nositi okrenuta i prema tijelu i prema van, o čemu je to ovisilo? Da li kožune nose i žene? Zabilježiti naziva za kožun?
- Da li se nose šubare? Tko ih je izrađivao (svatko za sebe, svoju obitelj ili seoski šnajder)? Kako su izgledale (poput piramide / stošca)? Kakve boje su najčešće bile? Da li su bile od janjeće kože ili su mogle biti izrađivane i od ovčje kože? Da li je vuna na šubari bila kratka ili je mogla biti i duža?

Biljci, šarenice, krpere, štramci

- Gdje su nosili tkati *biljce*, u koja sela? Da li je netko na ovom području tkao *biljce*, od kuda je ta osoba bila rodom? Da li su *biljci* mogli biti i sa i bez kita? Da li se u tom slučaju razlikuju u boji i nazivu? Kojih boja su najčešće bili *biljci*? Koja namjena im je bila prija, a koja je sada? Da li se sjećate načina izrade – pripreme i obrade vune za njih, izrade samog *biljca*?
- Gdje su nosili tkati *šarenice*? Koja je bila namjena *šarenica*? Koje boje i motivi su najčešće bili zastupljeni na *šarenicama*? Da li se sjećate načina izrade *šarenica*? Da li postoje različiti nazivi za *šarenice* koje se koriste za *dupli*, bračni krevet i za krevet za jednu osobu?
- Gdje su izrađivali *krpere*? Da li se sjećate načina izrade *krpara*? Kako izgledaju *krpere* – da li su izrađene u nizovima prugi ili su imale izrađene kakve motive?

- Da li su izrađivali madrace od vune, *štramce* (ili postoji drugi naziv za njih)? Da li se vuna za njih trebala vlačiti, *gargašati*?

Izrada ručnog rada

- Koji uporabni ili odjevni tekstilni predmeti su najčešće bili ukrašeni heklanjem? Da li su postojale mustrice prema kojima se izrađivao ukras, odnosno koji su motivi bili najčešći?
- Koji uporabni ili odjevni tekstilni predmeti su najčešće bili ukrašeni štikanjem? Da li su postojale mustrice prema kojima se izrađivao ukras, odnosno koji su motivi bili najčešći?
- Koji uporabni ili odjevni tekstilni predmeti su najčešće bili ukrašeni šlinganjem? Da li su postojale mustrice prema kojima se izrađivao ukras, odnosno koji su motivi bili najčešći? Koja se tehnika najčešće upotrebljavala (mavez koncem u jednoj boji ili u više boja ili neka druga)?³³

Zadnja uporaba odjevnih predmeta domaće proizvodnje i pojava kupovnih, te razlika svakodnevne odjeće i odjeće za blagdan

- Koliko se vi sjećate, kada je zadnji puta netko nosio neki odjevni predmet domaće proizvodnje? Koji je to odjevni predmet bio? Tko ga je nosio – ime i prezime osobe, iz kojeg je mjesta? Da li je to ta osoba nosila svaki dan, za rad ili za blagdan?
- Kada, u kojem razdoblju, se počinje nositi kupovna odjeća, tvornički proizvedena? Da li se kupovna odjeća, kad se pojavila, nosila za blagdane ili se koristi paralelno i kao svakodnevna i kao blagdanska?
- Dok se nosilo odjevne predmete domaće proizvodnje da li je postojala razlika između svakodnevne, radne odjeće i odjeće za blagdan? U čemu se mogla vidjeti ta razlika?

Literatura

- Danijela BIRT – Jasmina JURKOVIĆ – Petra KELEMEN, *Život mladih, priprema za brak i sklapanje braka na obroncima Senjskog bila*, *Senjski zbornik*, 30, Senj, 2003.
- Marijana GUŠIĆ, *Odjeća Senjskih Uskoka i Bunjevaca*, *Senjski zbornik*, 10-11, Senj, 1983-84, 73-116.
- Bratoljub KLAJČ, *Rječnik stranih riječi; Tuđice i posuđenice*, Zagreb, 1986.
- Bogdan KRČMARIĆ, *Smiljan s okolicom u Lici*, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, X, Zagreb, 1905, 308-322.
- Ludwig SALVATOR v. HABSBURG (preveo Ljudevit KRMPOTIĆ), *Jahtom Duž hrvatske obale (1870. – 1910.)*, Hannover – Čakovec, 1998.

³³ Najčešći predmeti na kojima se upotrebljava neki od ovih ručnih radova su plahte, koperte, stolnjaci, zavjese, kuharice, vrizovi ili donje košulje, jastučnice, ručnici i sl.

COASTAL BUNJEVCI DRESSING AND HANDMADE TEXTILE

Summary

In the article 'Coastal Bunjevci' dressing and handmade textile' are presented documents collected during field work in the localities of Sveti Križ, Rončević Dolac, Žukalj, Stolac, Alan, Jaruga, Liskovac, Matići, Krivi Put, Rusova Draga, Stanić Brig, Mrzli Dol, Katići, Pavići, Pavelići, Šojatski Dolac, Serdari, Gorica, Provoz, Škopci, Veljun and Lucići.

Data was collected via questionnaires, which were created during previous interviews (the questionnaire is in addition to this article) Information presented in the text is related to the beginning of the 20th century until the 1940's and is based on the memories of interviewees who heard about costumes from their ancestors because they didn't have the opportunities to see many clothes made in their homes.

In the first part of the article is given reference to the article of Marija Gušić 'Dressing of Senj's Uskoci and Bunjevci'.

Next is presented the sorts of fabrics, which were used for producing cloths such as wool, flax, linen and leather. Here is also a short description of their processing.

Further in the text are described elements of women's costumes: lower shirt, *vriz* (petty coat), *flajda*, *alja* or *kiklja* (dress), which could be replaced with a skirt called *vriz*, *fuštan*, or *kiklja*. Over this a woman would wear a *zaslon* or *vriz* (apron). In the wintertime they would wear a knitted *maja* (jumper) or *bušta* (jumper without sleeves) and over the shoulders they would wear *plet* (shawl). Women would knit ankle socks (*sokne*, *suknje* or *soknje*), and *potkoljenice*, *potkoljenke* or *potkolenke* or *dokoljenke* or *dokolenke* which were knee length. Women also wore long socks over the knees (*čarape*, *duge čarape* or *lače*).

Men's costumes were: *svitac* (underpants) over which they would wear woollen trousers, *brvenake* or factory fabric *rajtoze* or *rajt* trousers. A coat, *čurak* was hip length but they also wore a longer coat, *kobanica*. Below the coat a man would wear a vest, *jačerma* or *čerma*. Women would knit jumpers with or without sleeves as well as socks. They also used to knit special shorts to be worn over trousers, *natikače*, *štrimfe*, *nakoljenice* or *štumfarice*. There would also be sleeves for arms, *manice*, *zašaknjače* or *narukvice*. People used to make leather coats, *kožun* and hat, *šubara*.

Following chapters describe shoes, bags, other kinds of textile and woman's handwork.

This subject should be investigated further among other coastal Bunjevci to have a better overview on their costumes, their names and other textile products. This would make it possible to carry out comparative research with other regions and other Bunjevci people.

KLEIDUNG UND TEXTIL-HANDARBEIT DER KÜSTENLÄNDISCHEN BUNJEVACER

Zusammenfassung

In diesem Artikel wird der Stoff dargestellt der im Laufe der Terrain-Untersuchungen in folgenden Lokalitäten gesammelt wurde: Sveti Križ, Tukanići, Rončević Dolac, Žukelj, Stolac, Alan, Jaruga, Liskovac, Matići, Krivi Put, Rusova Draga, Stanić Brig, Mrzli Dol, Katići, Pavići, Pavelići, Šojatski Dolac, Serdari, Gorica, Provoz, Škopci, Veljun und Lucići.

Daten wurden mittels einem Fragebogen gesammelt, der im Laufe einiger ersten Interviews mit den Erzählern aufgesetzt und in weiteren Interviews ergänzt worden war (Fragebogen dem Text beigelegt). Daten im Text beziehen sich auf den Zeitabschnitt vom Anfang des 20. Jahrhunderts bis zu vierziger Jahren desselben Jahrhunderts und gründen sich auf den Erinnerungen der Erzähler, die von älteren Generationen über dieses Thema Kenntnisse bekommen hatten.

Im ersten Teil des Artikels zieht die Autorin in Erwägung den Artikel von M. Gušić *Die Tracht der Senjer Uskokken und Bunjevacer*. Danach schildert sie Materialien die meistens für die heimische Erzeugung dienten. Es wird auch die Umarbeitung dieser Materialien kurz beschrieben.

In weiterer Darstellung werden Teile der weiblichen Tracht beschrieben: Unterhemd, Unterrock (sog. *vriz*), Kleid (*flajda, alja, kijklja*), Rock (*vriz, fuštan, kijklja*), Schürze (*zaslon, vriz*), Wooljacke mit Ärmeln (*maje*) und ohne Ärmeln (*bušte*). Über den Schultern warfen sie ein quadratisches Tuch über. Die Strümpfe waren kurz und reichten bis an den Knöchel (*sokne, soknje, potkoljenice, potkoljenke, potkolenke*) oder bis an die Knie (*dokoljenke, dokolenke*). Die Erzähler erinnern sich an die Strümpfe, die die Knie deckten (*čarape, duge čarape, lače*).

Die männliche Kleidung bestand aus der Unterhose, über welcher sie Woolhose (*brvenake*) oder kaufliche Reithose (*rajthlače, rajthoze*) trugen. Der Mantel reichte bis an die Hüften, aber er konnte auch länger sein (*kabanica*). Unter dem Mantel trugen sie das Leibchen (*jačerma, čerma*). Die Weibe strickten für die Männer Strümpfe und Jumpern mit Ärmeln (*maje*) oder ohne Ärmel (*puloveri*). Sie strickten auch die sog. *natikače, štrimpfe, nakoljenice* und *štrumpferice*, die den Hosenbeinen ähnlich waren, von Knöcheln bis an die Knie reichten und über der Hose getragen wurden. Ein ähnliches Gegenstand, aber für die Hände, waren *manice, zašaknjače, narukvice*. Auf diesem ganzen Gebiet erzeugte man die sog. *kožuni* und *šubare* aus Leder.